

הוצתק והוכנס לאינטרנט
www.hebrewbooks.org
ע"י חיים תשע"ה

תורת התור

הלכות קדימה בתור

ובסופו תשובות הגר"י זילברשטיין שליט"א

פעיה"ק ירושלים תובב"א

שנת בסיעתא דשמיא לפ"ק

יוצא לאור ע"י
שופרא
shufra@okmail.co.il

בקשה שטוחה לפני הלומדים:

מאחר ומטבע הדברים ודאי יש הרבה מה להוסיף,
אשמח לקבל הערות והארות, נידונים שלא נגענו
בהם, וכן עובדות והנהגות בעיניים אלו, ובל"נ נכניסם
בע"ה במהדורה הבאה.

הכתובת:
שמואל רוטנברג
הרב פרדס 41 ירושלים
052-7653703

תוכן ענינים

פרק א.	תור מן התורה מנין	א
פרק ב.	דיני עקיפה בתור	יא
פרק ג.	חיובי קדימה בתור	כג
פרק ד.	שמירת תור לאחר	לא
פרק ה.	דיני קדימה בטרמפיאדה	לה
פרק ו.	"תורים" על הכביש	לט
פרק ז.	הלכות המצויות בעמידה בתור	מג
תשובות הגרי"ז	נג

RABBI Y. ROTENBERG

Harav Uziel St. 82

TL 02-6423860
Jerusalem

הרב ישעיהו רוטנברג

רב ביהכנ"ס הגר"א בית וגן
ור"מ בשיבת קול יעקב
מח"ס מנחת פרי
רחוב הרב עזריאל 82 ירושלים
טלפון 02-6423860

בס"ד ז"ך סיון תשע"ד

שמחה ועונג מלאו את לבי בראותי תכריך כתבים של ב"א חו"ב הרה"ג שמואל רוטנברג שליט"א אשר יראתו קודמת לחכמתו, וכבר אתמחי גברא ופקיע שמה בחיבורים חשובים, ועתה הראה את כותו בחיבור "תורת התור" הלכות קדימה בתור.

עברתי על הדברים וראיתי שנכתבו בתבונה ובנתיכי יושר ערוכים ומבוארים בטוב טעם, וכדרכה של תורה יש לפלפל בפרט שיש דברים התלויים כשיקול הדעת וכשהאדם נטול נגיעות עושה הטוב והישר בעיני הי"ת.

ברכתי שנותן התורה יהא בעוזך להוסיף חכמה על חכמתך הגדולה מתוך הרחבת הדעת ושלות הנפש ויפוצו מעינותיך חוצה כהנה וכהנה להגדיל תורה ולהאדירה כאות נפשך ונפש הוריק היקרים שליט"א.

המעטיר מכל הלב

ישעיהו רוטנברג

ישראל בונם שרייבר

בלאאמו"ר הגר"פ וצוק"ל

רב אב"ד

באשדוד

כס"ד, יום (ה) 18/10

תנן בשלהי סוטה משמת ר"ע בטל כבוד התורה, ופירש"י שהי' דורש על כל קוץ וקוץ תילי תילין של הלכות וזהו כבוד תורה גדול שאין בה דבר לבטלה. והרי כדי שלא יהי' לבטלה סגי בהלכה א', אך הכבוד תורה הגדול הוא שכל קוץ וקוץ יש בו תילי תילין וזה גופא מה שהוא בא ללמדנו ואל"כ הוא לבטלה כי אפשר לומר ההלכה באופן אחר.

כאשר האברך כפשוטו וכמדרשו הרב הגאון המופלג כמוהר"ר שמואל רוטנברג שליט"א חיבר ספר שלם על הלכות קדימה בתור, והכל בנוי על קוץ א' להוכיח כמה תילי תילין יש בכל נקודה בתורה, ובכל פרט בתור כמה תילי תילין של הלכות יש. הרי אין לך כבוד תורה גדול מזה. ואף כי לא עיינתי הרבה בגוף הספר, אבל עצם הספר כבוד תורה גדול הוא, לידע להודיע ולהוודע כי ליכא מידי דלא רמיזא באורייתא, וכל פרט ופרט בהנהגת החיים יש לו מענה בתורה הק'.

וכל המכבד את התורה גופו מכובד על הבריות, ואין כבוד אלא תורה, ויוכה הרה"ג המחבר שליט"א לעלות מעלה מעלה בכבוד מלכים מאן מלכי רבנן.

כעתירת

ישראל בונם שרייבר
בלאאמו"ר הגר"פ וצוק"ל *
רב אב"ד באשדוד

לעילוי נשמת

זקנתי מרת פנינה פערל לאה
ב"ר אהרן ע"ה רוטנברג
נלב"ע י' כסלו תשע"ג

מורי חמי הרב ישראל יואל
ב"ר אפרים זצ"ל מיטלמן
נלב"ע זאת חנוכה תשס"ו

הקדמה

אחד מחוקי הסדר הנהוגים בעולם מקדמות דנא הוא התור. כבר בתנ"ך מופיע התור כמושג של סדר (אסתר ב, כב): "ובהגיע תור נערה ונערה", ובתרגום "סדור". אכן מטבעו מעורר הוא התור ספיקות רבים הגורמות לעתים לאי-סדר [במקרה הטוב]. ספיקות אלו – ברובם לא נידונו בספרות ההלכתית כלל וכלל, ומיעוטם זכו ליחס ספרי זמנינו. בספר זה נתהה על תוקפו ההלכתי של התור, ומתוך כך ניגע בשאלות השונות המתעוררות יום־יום ביני עמודי דהבנקים, בתי הדואר והמרקחת, הסופרים והמספרות.

עם זאת אציין, כי לא באתי למצות את כל ההלכות השייכות בעיניי ההמתנה בתור, כי אם לעורר ולברר נקודות מסוימות, בבחינת תן לחכם ויחכם עוד. כמו כן, לא נכנסתי לעומק הסוגיות הרחבות מני ים, כגון סוגיית חב לאחריני, עני המהפך, בעלות על זכויות, ועוד. אהבת הקיצור הנחתי, וקוצר הזמן לא הניחני, ואי"ה עוד חזון למועד. [ולמותר להוסיף כי לא באתי ח"ו לקבוע מסמרות להלכה, מאחר ועודני רחוק מאד ממדה זו. וכל שאלה המתעוררת למעשה ישאלו למורי הוראה].

אף שחלק ניכר מהספר עוסק בדיני קדימה בתור – לא נכנסתי לדיני קדימה בתורים לגמח"ם, הנידונים ברובם בספר "אהבת חסד" (פ"ה-ו, ובתורת חסד שם בהרחבה), באשר הם נושא בפני עצמו ומקורו בהלכות קדימה בצדקה אשר אינו שייך כלל לענייני קדימה בתור.

*

אודה את ד' אשר זיכני להוציא לאור קונטרס זה ולהגיע ל"סוף מעשה" על אף שלא היה "במחשבה תחילה", כי במשך כמה שנים נתעוררתי בשאלות שונות, פעמים רבות נכחתי בתיגרות רמות וויכוחים חסרי בסיס, ונוכחתי לראות שאין

כמעט שום הלכות ברורות בנושא עמום זה, ובכל פעם שנתעוררה שאלה שינסתי מותני לברר דינה, עד כי נתרחבה היריעה ונבנתה עיר על תילה.

תודתי נתונה להגאון הגדול רבי יצחק זילברשטיין שליט"א גאב"ד רמת אלחנן, אשר בבחינה מסוימת הינו "מרא דשמעתא" בעינים אלו ואחרים, על רשותו להדפיס מתשובותיו. לדודי הגאון רבי ישעיהו פנחס רוטנברג שליט"א רב קהילת "הגר"א" בית זוגן והגאון רבי שלמה לינצ'נר שליט"א מו"צ בשכונת רמות, אשר הואילו להקדיש מזמנם לעבור על הדברים ולהעיר את הערותיהם המשובצות בגוף הקונטרס. להרבנים הגאונים ר"מ [בהגר"צ] ובר, ר"ש פליסקין, ור"י גברא שליט"א, אשר עברו אף הם בשים לב על כל סעיף וסעיף וניפוהו נפה אחר נפה, ועוד ת"ח חשובים אשר א"א לפורטם כי רבים הם על כן יהיו בעיניהם כאילו הייתי פורטם.

כאן המקום להודות לאבי מורי שליט"א אשר ממנו ינקתי את ההשראה לגילוי הנטיות החיוביות והחבויות והוצאתם לאור עולם. לאמי מורתי ולחמותי. והאחרונה בתור, רעייתי היקרה תחי' אשר הכל שלה. יזכנו הי"ת לגדל את ילדינו היקרים לתורה לחופה ולמעשים טובים, בתורתו הקדושה יתן חלקנו, ומהרה ישמע קול התור בארצנו.

פרק ראשון

תור מן התורה מנין

א. צדק צדק תרדוף — שתי ספינות

בגמ' בסנהדרין (לב ע"ב) איתא: צדק צדק תרדוף אחד לדין ואחד לפשרה, כיצד, שתי ספינות עוברות בנהר ופגעו זה בזה, אם עוברות שתיהן – שתיהן טובעות, בזה אחר זה – שתיהן עוברות, וכן שני גמלים שהיו עולים במעלות בית חורון ופגעו זה בזה, אם עלו שניהן – שניהן נופלין, בזה אחר זה – שניהן עולין, הא כיצד? טעונה ושאינה טעונה – תידחה שאינה טעונה מפני טעונה. קרובה [לעירה – רש"י] ושאינה קרובה – תידחה קרובה מפני שאינה קרובה. היו שתיהן קרובות, שתיהן רחוקות – הטל פשרה ביניהן, ומעלות שכר זו לזו.

והנה גירסת הטור (חו"מ סי' ערב, וכ"ה גירסת היד רמה) "קרובה ושאינה קרובה תדחה שאינה קרובה מפני קרובה". ופירש הפרישה (סקי"ח) דלגירסא זו קרובה לאו היינו לעירה כפירש"י, אלא קרובה לאותו מקום שבו אין יכולין לעבור יחד, ועל כן תדחה שאינה קרובה משום שעדיין לא הגיעה לאותו מקום.

ויש לתמוה, דאי מיירי באופן שאחת הגיעה לפני השניה א"כ פשיטא שהיא קודמת, וביותר מה שייך בזה "דחיה" דקאמר "תדחה" שאינה קרובה, והרי בלאו הכי היא תעבור אחריה. עכ"פ, מבואר לגירסא זו דדברי הגמ' נאמרו באופן שאחת הגיעה לפני חברתה, ואם כי דבר פשוט הוא שהיא תעבור ראשונה – מ"מ למדו זאת מקרא ד"צדק צדק תרדוף", שכן היא מדת הצדק.

הרי לנו לכאורה – עכ"פ לפי גירסת הטור – מקור נכבד למנהג התור אשר נהגו בו בכל מקום, שהמגיע ראשון קודם להבאים אחריו, וכדברי הגמ' הנלמדים מן הפסוק הנ"ל.

ב. האם יש ללמוד תורת התור ממעשה בית-דין

אכן המאירי שם כתב וז"ל, טעונה ושאינה טעונה תדחה שאינה טעונה וכו', וכן כל כיוצא בה כל שאנו רואים שיכול לסבול העכוב ביותר ידחה מפני חברו וכן בריא מפני חולה וכל כיוצא בזה, אף לענין הדין אמרו שאם היו לפני הדיין הרבה בעלי דינין מקדימין יתום לאלמנה ואלמנה לתלמיד חכם ותלמיד חכם לעם הארץ ואשה קודמת לאיש מפני שבושטה מרובה ואם הכל שוה מקדימין לקודם, ע"כ.

המבואר מדברי המאירי, דמגמרא זו של שתי ספינות אין להוכיח לדין קדימה בתור, שהבא ראשון קודם להבאים אחריו, וזאת משום שדברי הגמ' נאמרו באופן ששתי הספינות באו ביחד וכלשון הגמ' "ופגעו זה בזה". אשר על כן הוצרך להוכיח את דינו מהלכות בי"ד. ורק דימה את עצם הסברא של טעונה ואינה טעונה, דכשם שבספינות הבאות ביחד תדחה זו מפני זו – כך אף בבני אדם אשר באו בזה אחר זה – מ"מ ישנם דיני קדימה שונים, וכפי שפירטם המאירי.

והנה מש"כ המאירי "אף לענין הדין אמרו" וכו' – כן הוא ברמב"ם (פכ"א מסנהדרין ה"ו), אך יש לעיין היכן אמרו כן, דהנה בגמ' סנהדרין (ח.) איתא: כקטן כגדול תשמעון אמר ר"ל שיהא חביב עליך דין פרוטה כדין מאה כו' אלא לאקדומיה, ופירש"י אם בא לפניך דין של פרוטה וחזר ובא דין אחר של מנה הקודם לפניך הקדם לחתוך, ע"כ. ובפשוטו מבואר דבכל דין יש על הדיין להקדים את הבא תחילה.

אמנם כבר העירו בזה על הרמב"ם שהביא דיני הקדימות הנ"ל אך השמיט את עיקר הדין שבשנים הקודם קודם. והב"ח בהלכות דיינים (סי' טו סק"ב) כתב ליישב, דהרמב"ם פירש לאקדומיה באופן שאחד קודם לשני כגון ת"ח לע"ה או יתום לאלמנה, דע"ז הזהירה התורה שיהא חביב עליך דין פרוטה של יתום לפני מאה מנה של אלמנה, אבל באופן ששניהם שווים באמת לא מצינו דין קדימה כלל ויכול הדין להקדים למי שירצה אפי' לאותו שהגיע אחרון. ומבואר מדברי הב"ח דמגמרא זו אין ראייה להקדים הראשון בתור.¹

אכן מהמאירי שכתב "ואם הכל שוה מקדימין לקודם" מבואר שהבין דברי הגמ' כפשוטם דזהו "לאקדומיה" (ודלא כפי' הב"ח בדעת הרמב"ם), או שהבין כן מסברא פשוטה שכן היא מידת הצדק והיושר.

עכ"פ, כפי הנראה, דברי המאירי המדמה את סדרי הקדימה בתור בבי"ד לכל תור אחר – הם המפתח והבסיס לכל דיני קדימה בתור. להלן נביא מדברי פוסקי זמנינו ביסוד דין הקדימה בתור, ומתוך הדברים יתבאר אם ד"ז הוא משום המנהג שבדבר, או שהוא דין לכל דבר.

1. ובר מן דין, לכאוי' יש להעיר האין אפשר ללמוד מגמרא זו מקור לעיקר דין קדימה בתור, והלא דברי הגמ' הרי הם דין מסוים בהלכות בי"ד שלא יחשיבו הדיינים את הבא מאוחר יותר משום שדינו מורכב וגדול יותר אלא כולם יהיו חשובים בעיניהם דין פרוטה כדין מאה, אך אי"ז ענין לתור בעלמא שענינו השלטת סדר בלבד, וצ"ע.

ועי' עוד בספר "שדה אברהם" (להראי"ה קוק שליט"א, ח"א סי' נא) שכ' לדון אם דין זה הוא מהלכות דיינים שעליהם לדון את הבא ראשון וכדין קדימה במצוות, או דהוי זה דין קדימה בין העומדים בתור כעין זכות ממונית שאפשר לתובעה. והביא דבסמ"ע (שם סק"א) משמע כהצד הראשון, מדכתב דאין הדבר תלוי בביאה לבי"ד "אלא משעה שהעמיד עצמו לפני הדיין והדיין הכין עצמו לשמוע טענתו", ומהמאירי מבואר כצד השני, והנפ"מ הפשוטה אם דין זה הוא בתור לבי"ד דוקא או אף בתורים לדברים אחרים.

ב. אם יש בזה משום לתא דממונות

בספר **פתחי חושן** (ח"ד פ"ט הערה ל) כתב לדון לענין קדימה בקבלת חפץ או שירות במקום שיש תור, אם יש בזה מעין דין **עני המהפך בחררה**, וזו מסקנתו:

והנלע"ד שמהלכה זו ומדברי הפוסקים משמע דמה שיצטרך הראשון לטרוח ולבזבז זמן, אין זו סיבה שיצטרך לתת לו, ולפ"ז אין בעקיפת תור משום עני המהפך². אמנם אם ידוע שלא כל הממתנים בתור יקבלו, ה"ז כהפקר ומציאה [דפליגי בה הפוסקים], אלא שאפשר דכיון שע"פ **מנהג** הבא ראשון זוכה לקבל ראשון, יש לעולם צד זכות לראשון בתור, אע"פ שיש די לכולם, ע"כ לשונו.

ואולם בשו"ת **תשובות והנהגות** (ח"ד ס"י שיח) כתב בזה וז"ל: הנכנס לחנות וכדו' שיש שם תור והקדים עצמו לראש התור או לאמצעו בלא להמתין במקומו האמיתי, זהו **ענף מאיסור גזל**, שדיני התורה בעניני ממונות היינו כפי השכל והסברא, ופשיטא שקיום הצדק הוא בשמירה על התור, ולכן הוא בכלל ועשית משפט וצדק והמשנה הוא בגדר גזלן, ורק אם מוותרים לו כולם יכול להקדים.

ועיקר הדין מפורש בסנהדרין (לב:) שאם יש מעבר צר עושים ביניהם פשרה והיינו כשבאו בבת אחת ע"ש, ומשמע דכשאינו בב"א הקודם לבוא זכה, וזהו מסברא דמשפט וצדק וע"ז הזהירה אותנו התורה. ע"כ דבריו.

2. שיטת ר"ת (קידושין נט. תוד"ה עני, וכ"נ לדינא בשו"ע חו"מ סי' רלז ס"א) דעני המהפך שייך רק במכר ולא בהפקר, מטעם "דבמכר למה מוחזר על זאת שטרך בה חבירו". והעירוני דלכאז' יסוד דין קדימה לשיטה זו נעוץ בדין עני המהפך, שהרי גם בתור שייכת סברא זו, וצ"ע.

אמנם נראה כי קשה לשייך את ענין התור לגדרי גזילה, מאחר שאין כאן שום ממוון ממשי, ואף אם יש לו לעומד בתור איזושהי "זכות" עדיין לא מצינו איסור "גזילת" זכויות. וכמו"כ אין לדון מצד גזילת זמנו של העומד בתור, שהרי ידוע בשם החזו"א שאין מושג של "גזל זמן", ואכן בספר מעשה איש (ח"א עמ' קמז) מובא בשם החזו"א שהחולף על פני חבירו העומד בתור הרי הוא בגדר "פורץ גדרי עולם". ושם (ח"ה עמ' קמא) כתב עוד בשמו דעובר על לא תסיג גבול.

שוב הראוני דברים שכתב הגר"י זילברשטיין שליט"א [הובא בהרחבה להלן בסוף הקונטרס תשו' א'] וז"ל, יש לדון אם מי שעקף התור יש לו דין גזלן... דיתכן שאחרי שכבר נהגו, א"כ הזמן שייך לו וגורם לו נזק, ועובר על "ואהבת לרעך כמוך" שכמו שכ"א רוצה שלא יעקפו אותו בתור כך יש לו להקפיד לא לעקוף אחרים, ע"כ. אכן מלבד שכבר נתבאר שאין "שייכות" בזמן, הרי ודאי שאין שייכות בין "שייכות הזמן" להא דעלך סני לחברך לא תעביד, וצ"ע.

ג. מקורות נוספים לדין קדימה בתור

א. יש שרצו להוכיח מדתנן (רפ"ב דיומא) "בראשונה כל מי שרוצה לתרום את המזבח תורם ובזמן שהן מרובין רצין ועולין בכבש וכל הקודם את חברו בארבע אמות זכה". ושם (מ"ב) "מעשה שהיו שניהם שוין ורצין ועולין בכבש ודחף אחד מהן את חבירו ונפל ונשברה רגלו וכיון שראו בית דין שבאין לידי סכנה התקינו שלא יהו תורמין את המזבח אלא בפי"ס".

ומבואר דלכתחילה כך היה הסדר, שהמגיע ראשון קודם, אלא שמשום מעשה שהיה התקינו בתרומת הדשן שתהא ע"י פייס, אך בעלמא נשאר

מנהג התור על מכוננו³.

אכן באמת נראה שמשנה זו אינה שייכת לעניננו, שהרי התור בו אנו דנים הוא באופן שאחד הגיע ראשון והשני הגיע אחריו ועל כן הראשון קודם בקבלת השירות או החפץ, ואילו שם הרי הנושא הוא בשנים העומדים יחד ודנים מי יזכה, ובזה אמרו שירוצו אל כבש המזבח והקודם זכה והרי"ז כעין הדין דכל דאלים גבר. [ועל כן דוקא באופן זה שייך טפי שיבואו לידי סכנה וכמעשה שהיה, משא"כ בסתם תור שאינו בצורת ריצה ותפיסה אלא המתנה על-פי הסדר].

3. ולפי מקור זה יש להעיר, דכשם שבתרומת הדשן ביטלו מנהג התור משום אותו אחד שנפל ונשברה רגלו – כמו כן לא תמיד כל הקודם זוכה, דפעמים שהתור גורם לדחיפות ומריבות ויש לשקול בכל מקום לפי הענין.

ויתכן עוד, שתקנת הפייס לא היתה בתרוה"ד בדוקא, אלא שע"י אותו מעשה ראו שעצם המנהג של "כל הקודם זוכה" מביא לידי סכנה, ועל כן אף בעלמא אין להשתמש בו אלא בפתרונות אחרים וכגון פייס, וצ"ע.

שוב מצאתי סמך לסברא זו, דהנה בחקרי לב (מהדו"ב או"ח סי' צו) הביא משו"ת בית יהודה שנשאל בשנים שהיו במדבר ויש להם רק כזית מצה בצמצום מי הוא הקודם לקיום מצות אכילת מצה, והבית יהודה פשט מהמשנה הנ"ל דכל הקודם את חבריו זכה וכדתנן דבתחילה כל הקודם את חברו בד' אמות זכה בתרומת הדשן. והחקרי לב השיג עליו דלאחר שתיקנו פייס משום שראו דעל ידי מה דאמרינן כל הקודם זוכה הדבר מביא לידי סכנה, א"כ ה"נ באכילת מצה יש לחוש שיבואו לאינצויי, וע"כ הדין נותן לעשות פייס וכמו שפייסו בסוף בתרוה"ד. ומבואר שנחלקו האם תקנת הפייס היתה תקנה מיוחדת בתרוה"ד, או שיש ללמוד ממנה לכל דבר שהדרך הרצויה לקבוע מי יזכה היא לא ע"י כל הקודם אלא ע"י פייס וכיו"ב.

אכן, מ"מ אף אם נלמד ממשנה זו שבטל המושג של כל הקודם זוכה, פשוט שאי"ז אלא באופן שאין מספיק לכולם וקובעים שמי שיחטוף ראשון יזכה [וכדמירי במתני' וכן בעובדא דהבית יהודה], דרך בכה"ג שייך מצב שבאין לידי סכנה, משא"כ בתור רגיל לא מצינו שום סיבה לבטלו, וכפי שיתבאר בפנים החילוק בזה.

וחילוק זה נובע מחילוק נוסף, דהרי התם מיירי באופן שאם אחד יקבל לשני לא ישאר, ובכח"ג ודאי שהקודם זוכה, ואי"ז דומה לתור בעלמא שיתכן שיהיה מספיק לכולם ורק הנידון מי יקבל ראשון⁴, דלזה לא מצינו מקור במשנה זו שיש תוקף לתור עד כדי איסור לעקוף בו.

ב. בספר ברכת אברהם (סנהדרין ח.) הביא מקור לזה מדברי הרמב"ם (תמידין ומוספין פ"ט הי"א) "מנחות קודמות ליין והיין קודם לשמן כו' אימתי בזמן שבאו כולן כאחד אבל **הבא ראשון קרב ראשון והבא אחרון קרב אחרון**", ע"כ. הרי שהראשון בתור קודם לבאים אחריו.

ופלא על דבריו, שהרי דברי הרמב"ם נאמרו כדין מסוים בהלכות קרבנות, והוא מצד הדין דאין מעבירין על המצות, אך אין לכך כל קשר עם ענין תורים שבין בני אדם.

ג. בספר "משפטי התורה" (שפיץ, ח"א סי' פד) כתב לדון בזה מצד **לא תונו**, וכן מצד **ועשית הישר והטוב**, ע"ש בארוכה.

ד. בשו"ת שבט הקהתי (ח"א סי' שפג) כתב דמי שבא בראשונה נהגו שיש לו זכות קדימה כדי למנוע עי"ז קנאה ומחלוקת, ומקור המנהג מהמשנה במס'

4. ולשפ"ר את האזון בביאור החילוק נצייר אדם העומד ברחובה של עיר ומכריז על חלוקת כרטיס טיסה חינם וכל הקודם זוכה, הרי ודאי לא שייך בזה מציאות של "תור", שהרי הראשון שיבוא יזכה והבאים אחריו כבר לא בפרשה, וכמו"כ אם היה מכריז על "עשרה" כרטיסים לחלוקה – הרי העשרה ראשונים שהיו מגיעים – מיד היו מקבלים ואילו אלו שאחריהם משהיו רואים שכבר יש עשרה לפניהם – תיכף היו הולכים. ורק אם יכריז על "כמות מצומצמת" של כרטיסים ואין ידוע אם יהיה מספיק לכולם – תיכף נוצר תור קלאסי והכרטיסים מחולקים לפי הסדר. ומעתה הרי במשנה ביומא ידוע מראש מה יש וכמה יש וכל השאלה היא מי מתוך השנים יזכה בדבר האחד הזה, ובזה שייך ב' פתרונות, או שירצו ויתפסו וכעין כדא"ג, או שיעשו פייס, אך "תור" לא שייך בזה כל עיקר ופשוט.

ר"ה (פ"ג מ"ו) **זוג שבא ראשון בודקין אותו ראשון**. אכן ממה שנפסק בהלכות דיינים שהבא ראשון דנים אותו ראשון אין ראייה, דהא כבר כתב הסמ"ע דהוא תלוי בשעה שהעמיד הדיין עצמו ולא במי שבא ראשון.

ה. בשו"ת **ציץ אליעזר** (חי"ח סי' סט) נקט גם הוא כדבר פשוט שמהלכות דיינים אין ראייה וכדברי הסמ"ע הנ"ל, ומזה הסיק וז"ל:

ואם נבוא לתרגם זאת בנוגע לרופא⁵ אנו למדים מזה, שמה שמקדימים לבוא לפני בוא הרופא ותופסים תור, אין לזה משמעות וחלות לפי ההלכה, ואין קונין עי"ז שום זכות להיות קודם תחילה, אלא התור האמיתי מתחיל עם הופעת הרופא בקליניקה והכנתו לטיפול בחולים שלפניו. ואם בשעת הופעתו והכנתו נמצאים כבר למשל עשרה חולים שבאו בזא"ז, בכל זאת נקראים כולם כבאו בבת אחת, ולמי שירצה הרופא יקדים בטיפול. והקביעות לפי התור מתחיל רק לאחר מיכן, והמאחרים לבוא מאז עליהם לחכות כבר לפי התור מאז הופעתו של הרופא.

הוה אומר שענין קביעה לפי התור שנוהגים עוד לפני הופעת הרופא הוא רק ענין הנובע מכח **תקנה והסכמה ציבורית** בשתיקה כהודאה כדי שלא יבואו להתקוטט, ודינו ככל שאר הסכמות ותקנות בסדרי חברה וטובתה, אשר חלים גם כאשר מבחינת ההלכה אין לזה אחיזה, כמבואר בדברי הפוסקים במקומות שונים, ע"כ.

[שוב מצאתי בספר **"משכן שלום"** (לש"ב הגרש"מ סגל שליט"א, ח"ב סי' עג) פרק שלם בנושא "התור בהלכה", ושם הביא מקור נחמד מספר שמואל ב' ח' טז) "ויהושפט בן אחילוד מזכיר", ופירש"י מזכיר איזה דין בא לפניו ראשון

5. נידון השאלה היה בתור לרופא, אך הוסיף שם בתו"ד דכל האמור הוא גם בבעל חנות וכן ברב שבאים לפניו לשאול.

לפוסקו ראשון עכ"ל. אמנם לפמש"נ באות א' - הרי שרש"י לשיטתו (בסנהדרין ה.) ד"לאקדומיה" היינו "דין הקודם לפניך הקדם לחתוך", ודלא כפי' הב"ח בד' הרמב"ם].

לסיכום ניתן לדון בתוקף התור בהלכה מכמה מקורות:

- א. מדברי הגמ' בסנהדרין - צדק צדק תרדוף.
- ב. מדין קדימת המתדיינים בבית-דין.
- ג. מדין עני המהפך בחררה, וא"כ העוקף גזלן או משיג גבול.
- ד. גזילת זכות או זמן.
- ה. מדין לא תוננו, או ואהבת לרעך כמוך.
- ו. ועשית הישר והטוב.
- ז. הסכמת ותקנת העולם.

בתור כמו כולם

בשנת תש"ח, בחודשי ההפגזה על ירושלים הנצורה, היה מחסור חמור במים. תורים ארוכים השתרבו ליד תחנות חלוקה בנקודות שונות בעיר, וזמן רב היה הציבור ממתין עד שעלה בידו לרכוש מים במשורה.

באחד הימים הגיעה הרבנית מלצר לביתה ובידה מיכל מים, בעלה הגדול מרן רבי איסר זלמן זצ"ל נחפז לסייע בידה להעלות את המיכל אל הבית, אך לפני כן שאל את הרבנית בהיסוס: האם עמדת בתור ככולם, או שמא כאשר ראה אותך המוכר הקדים אותך מחוץ לתור?

שאלה זו נשאלה לאחר ששמע את הרבנית כמה פעמים מתאוננת על כבוד התורה אשר ירד פלאים, כאשר עליה להמתין זמן רב במקומות שונים ולא עולה על דעת האנשים שעליהם להקדים את אשת גדול הדור.

רק לאחר שאישרה הרבנית כי אכן המתינה בתור ככולם - ניאות הגרא"ז להעלות את מיכל המים אל ביתו.

(הזהרו בממון חברים עמ' שמ)

קטנים לאו בני מחילה

בתקופת מחלתה של אשתו הרבנית, נאלץ מרן הגרא"מ שך זצ"ל לעשות בגפו את קניותיו בחנות המכולת השכונתית. קרה לפעמים שכאשר הגיע לחנות בשעות הבוקר, היה תור גדול של ילדים, וכאשר נכנס לחנות ביקש המוכר להקדימו ולתת לראש הישיבה את חפצו לפני הילדים, אבל הוא סירב, באומרו שאינו רוצה להקדים את הילדים שהיו לפניו בתור.

כאשר שמעו זאת הילדים, אמרו גם הם שהם מוותרים על התור, אבל ראש הישיבה הגיב ש"קטנים לאו בני מחילה נינהו"...

ועמד בכל תוקף בסירובו להקדים את הילדים, והמתין בסבלנות בתור עד שאחרון הילדים סיים את קניותיו.

(עלינו לשבח במדבר עמ' שטו)

פרק שני דיני עקיפה בתור

אדם הממהר לדרכו

א. עיקר דין קדימה בתור שהבא ראשון קודם לבאים אחריו נתבאר בארוכה בפרק הקודם, אכן אם ממהר מאד ויודע בבירור שהעומד לפניו אינו ממהר לשום מקום – מותר לו לעוקפו⁶. אמנם מ"מ ישקול היטב אם לא יגרום בכך לריב ומדון וחילול שם שמים, שאם כן יצא שכרו בהפסדו.

לצאת ולחזור

ב. העומד בתור המשתרך לאיטו יכול לצאת ולסדר את עניניו עד שיגיע תורו, ואין יכולים העומדים אחריו לטעון כי הפסיד בכך את תורו, שאין זו אלא צרות עין. אמנם מן הראוי להודיעם [שיודיעו לבאים אחריהם] כי יוצא הוא ותיכף ישוב⁷.

יצא וחזר אחרי שעבר תורו

ג. יצא לסדר עניניו וכאשר חזר נוכח לראות שכבר עבר תורו, אך אלו העומדים בתור ראוהו יוצא וידעו שכוונתו לחזור – זכותו המלאה להכנס ראשון בתור⁸.

ד. אכן אם נכנסו לאחר שיצא ונעמדו בתור בלא שידעו על אדם נוסף

6. כנ"פ ע"פ דברי המאירי (המובא לעיל פ"א) "כל שאנו רואים שיכול לסבול העכוב ביותר ידחה מפני חברו", וכן הסכים הגריפ"ר.

7. תשובת הגרי"ז בספר עלינו לשבח בראשית עמ' תרנה.

8. הערת הגריפ"ר: אם המנהג כשיוצאים מפסיד את התור, א"כ כשיצא הוא אדעתא דהכי.

האמור לחזור – יכולים לעכבו מלהכנס בתור, שהרי כאשר נעמדו לא לקחו בחשבון אריכות זמן שכזו. יתירה מזאת, אף אם העומדים בתור חלקם ראוהו כאשר יצא וחלקם הגיעו אח"כ לא ראוהו ולא ידעוהו – זכותם לעכבו וכן"ל⁹.

החלפת מקום בין הממתינים

ה. יכול העומד בראש התור להחליף את מקומו עם העומד אחרון ואין העומדים ביניהם יכולים לעכבם¹⁰, [אא"כ הראשון יש לו מעט מוצרים והמבקש להחליפו יש לו מוצרים רבים].

אדעתא דהכי... טז

שמעתי מהגר"י עדס שליט"א שפעם חיכה בתור לאוטובוס והיה הראשון, הגיע מרן הגר"י אברמסקי זצ"ל, וכמובן רצה לתת לו את התור, אמר לו הרב אברמסקי: אבל אתה תצטרך להיות עתה אחרון, א"ל הרב עדס: אדעתא דהכי, השיב לו: ולזה אני לא מוכן...

(הגר"י פ רוטנברג שליט"א במכתבו לספר זה)

"נתינת" תורו לאחר

ו. המתין בתור ובטרם הגיע תורו נאלץ ללכת – אינו יכול לתת את

-
9. הערת הגריפ"ד: מאי נפ"מ אם חלקם לא ראו, אם חלקם ראו ואפשר אף בלא ראו כלל אם מאמינים לו שיצא ע"ד לחזור, אם אין מנהג כנ"ל בהערה לאות ג' לא הפסיד תורו.
10. פשוט, שהרי מאי נפק"מ לעומדים ביניהם אחר שבלאו הכי נשאר להם אותו זמן להמתין.

מקומו לאדם אחר, שהרי אין זה תורו "שלו" ואינו יכול לסחור בו וכיון שגמר בדעתו לעזוב התור התקצר התור במקום אחד.¹¹

יציאה וחזרה — בתור ממוחשב

ז. בתור המתנהל ע"י עמדות ממוחשבות עם מספרים, כפי שמצוי בבתי מרקחת, סניפי דואר ועוד – פשוט וברור שביכולת האדם ליטול מספר ולצאת להיכן שיחפוץ עד שיגיע זמנו. אכן באם תלש מספר ויצא אך כשחזר נוכח לראות שכבר עבר מספרו – הרי זה הפסיד תורו ועליו לקחת מספר חדש, משום שאלו שהגיעו אחריו ראו בעמדה הממוחשבת שלפניהם כך וכך מספרים ולא היה להם לשער שמא לפתע יכנס אדם שכבר עבר זמנו.¹²

לחשומש במספר שזרק

ח. נטל מספר, המתין מעט ולאחמ"כ החליט ללכת וזרקו לאשפה – אין לאדם אחר להרים את המספר הזרוק ולהכנס במקומו כאשר ישנם אנשים שהגיעו לפניו.¹³

11. מכיון שנתבאר שאין התור זכות ממונית אלא ענין של סדר וצדק דלא מסתבר שאלו שהגיעו לפני זמן רב יכנסו אחרי זה שהגיע אחרון.

12. הערת הגריפ"ד: יעוי' בהערה לאות ג'.

13. כנ"ל הערה 11. הערת הרמ"ו: אכן כ"ז דוקא כשהם שוים במעליותא אבל אם מן הדין ראוי שיהיה קודם וכגון שהוא ת"ח ושאר הממתנים הם ע"ה וכדו' רק שאינו עוקף את התור מפני חילול ה' א"כ במקום שיכול ליקח מספר של אחר ולא יהיה כלל חילול ה' הרי בודאי שרי לעשות כן כיון שמעיקר הדין ודאי הוא קודם.

תור שבוטל

ט. בדומה לזה, במקום שנהוג לתלות רשימה ובה שמותיהם של הממתינים לפי סדר קביעתם [כפי שמצוי בקופ"ח, "אסיפות הורים" ועוד], ואחד ביטל את תורו – אין לאדם אחר שהגיע זה עתה לרשום את שמו במספר המבוטל, אלא כל מספר מתקדם במקום אחד¹⁴.

איחור בתור הנקבע לפי רישום

י. תופעה נוספת המצויה בתורים מעין אלו, שישנם אנשים המגיעים בזמן וממתינים לתורם, ולפתע מתחילים להגיע הראשונים וכך התור הקצר הולך ומתארך. והנה בד"כ נהוג שמי שכבר נכנס מוחק את שמו וכך יכולים הבאים בתור לדעת כמה נשארו לפניהם. אכן היכן שלא משתמשים בשיטת המחיקה, אם הגיע אחר שכבר נכנס הבא אחריו ה"ז הפסיד תורו¹⁵.

הוספת קניה עבור חבר

יא. מצוי מאוד שאדם רוצה לחסוך את ההמתנה בתור ומבקש מידידו העומד בלאו-הכי לצורך עצמו, שיגמול עמו טובה ויסדר אף את עניניו שלו – הדבר מותר כל עוד לא יתעכבו ע"י כך העומדים בתור, וכגון שבלאו הכי קונה חברו את אותו המוצר ורק מכפיל את הכמות בשבילו. אכן אם בא לבצע בשבילו פעולות נוספות שלא היה עושה לעצמו – תלוי הדבר: אם ביקש זאת ממנו לפני שנעמד בתור ה"ז מותר, שאז נחשב כאילו נעמד עמו ביחד דמה לי הוא מה לי שלוחו, אך אם הגיע אחר שהלה כבר עמד בתור הרי זה כאילו נכנס אל התור באמצעו¹⁶.

14. כנ"ל הערה 11.

15. הגר"צ ובר.

16. כן נראה פשוט.

הקונה מוצר בודד — הקדמתו בתור

יב. במקרים רבים מגיע אדם אשר לדבריו אינו זקוק כלל להמתין בתור, ["רק חלב", "רק אקמול" וכדו'] – באם יחיד הוא מסתבר שיש צדק בדבריו, וכדברי הרדב"ז¹⁷ שאם דין פרוטה צריך עיון מתון ודין מאה פשוט אין לענות אותו מפני מתון של זה. [אלא שיש לדון כל מקרה לגופו כי לפעמים גם מוצר אחד לוקח זמן רב יותר ממוצרים רבים, כגון שעליו לתת עודף וכדומה]¹⁸.

אולם באם ישנם "יחידים" נוספים כמוהו, וכפי שמצוי שכל כמה רגעים מבקש אדם נוסף להכנס בתורת יחיד – אין חיוב על העומדים בתור להכניסם לפניהם, ועל כן מה טוב עושים המעמידים קופות "אקספרס" למען אנשי הסל הקטן.

קופת "אקספרס"

יג. קופת אקספרס עמוסה לעייפה, ועל ידה קופה רגילה עם תור קצר יותר, ומשום כך מעדיפים גם בעלי המוצרים הבודדים לגשת אל הקופה הרגילה – אין להוציאם מן התור בטענה שעליהם לעמוד בקופת האקספרס, שהרי יכולים הם לטעון לא נברא האקספרס אלא בשבילי והלא כעת בשבילי עדיפה הקופה השניה¹⁹.

17. פ"כ מסנהדרין ה"י.

18. תשובת הגר"י זילברשטיין בסוף הספר.

19. יסוד הנידון תלוי בדעת בעלי הרשתות, אם קופת האקספרס נועדה להקל על בעלי הסל הקטן שלא יאלצו להמתין זמן רב, וא"כ י"ל כנ"ל, או שנועדה באופן כללי להוריד מן העומס הקיים בקופות בכך שהוציאו סוג מסויים של קונים וייחדו להם קופה נפרדת, ומסתבר כצד הראשון.

לחלוש על שתי עמדות

יד. כאשר ישנם כמה וכמה קופות, מעיקר הדין מותר לחלוש על שתי עמדות [וכן לעמוד בתור אחד ולהעמיד את ילדו או את עגלתו בתור השני] ע"מ לגשת אל הקופה שבה יגיע תורו מוקדם יותר²⁰. אמנם מ"מ נראה דמאחר ועל-פירוב גורם הדבר להתמרמרות מצד העומדים אחריו – ראוי להימנע מכך ולא לגרום לריב ומדון.

תמיסת תור לפני סיום הקניה

טו. הנכנס לחנות ותיכף תופס תור או שמניח את ילדו לעמוד בתור ואז ניגש אל המדפים למלאות את סל הקניות – יאלץ לעמוד בתור מתחילתו, שאל"כ בטלה כל "תורת" התור שעניינו הוא השלטת סדר. משא"כ אם כבר נעמד בתור ונזכר במוצרים נוספים שעליו לקנות – לא הפסיד מקומו [מלבד אם התארך הזמן והגיעו אנשים שלא ידעוהו, שאז משתייך הוא להאמור בסעיף הקודם]²¹.

נסגרה הקופה

טז. עמד בתור ולפתע נסגרה הקופה – יש באפשרותו לעבור לתור אחר ולעמוד בראשו כמקודם [באם אכן המתין לפניהם], ואינם יכולים לטעון לו מה אשמים אנחנו שנסתחפה שדך²².

20. מאחר ומעיקר הדין היה ראוי להיות שמי שקדם ראשון יגש לקופאי שיתפנה ראשון, דאילו ע"י פתיחת כמה תורים נמצא שלפעמים אחד ממתין מעט ואחד ממתין הרבה ואין בזה מן ההגיון כלל. כן העירני הרמ"ו, וכן הסכים הגריפ"ר.

21. **הערת הגריפ"ר:** נראה שאם התארך הזמן יכולים לעכבו דהתברר דלא גמר את הקניה, ורק בשכח מצרך או שנים לא הפסיד תורו.

22. כנ"ל בהערה 20 וכן הסכים הגריפ"ר. **אמנם העירוני בצדק**, דכ"ז מעיקר הדין, אך ודאי עדיף לבקש את רשותם של העומדים בתור השני, שאל"כ יטענו לו למה באת לראש תורנו

נפתחה קופה חדשה

יז. עמד בתור ולפתע נפתחה קופה חדשה – סדר הקדימה נשאר כשהיה, ועל כן אין העומד בסוף התור הראשון יכול לעמוד בתור החדש לפני זה שעמד לפניו²³.

נזכר במוצר נוסף אחד שכבר סיים

יח. עמד בתור, הגיע תורו, שילם ויצא, ולפתע נזכר ששכח לקנות מוצר נוסף [ובינתיים כבר התחיל הקופאי את החשבון הבא] – יש לדון האם עליו להמתין שוב בתור או שיכול לחזור הישר אל הקופה. [ואולי יש לחלק בין אופן שכבר יצא מן החנות לבין היכן שרק עזב את הקופה]²⁴.

לימוד זכות על עיכוב בתור

מעשה מופלא שהתרחש באחד הסופרמרקטים בירושלים, באברך שהגיע תורו לשלם בקופה, והנה בטרם נסגר החשבון נזכר ששכח מוצר אחד, הלך להביאו ושב. כאשר סיימה הקופאית להוסיף את אותו מוצר נזכר שוב שעליו להוסיף מוצר נוסף, וכך אירע בפעם השלישית. בשלב מסוים, פקעה סבלנותו של אחד מהעומדים אחריו בתור, והטיח בו מלים כדורבנות. פני האברך חפו, ובאותו הרגע הבין אותו אדם שלא

הרי ישנם בחנות עוד עמדות ותורים לך אליהם, והם ישלחוהו לראשונים וחוזר חלילה ונמצאת כל החנות כמדורת אש ובטלה עיקר תקנת התור של סדר ושלוש.

23. כנ"ל בהערה 20 וכן הסכים הגריפ"ר.

24. הערת הגריפ"ר: אם באמת שכח רק מוצר אחד, מסתבר שאין חילוק אם יצא מהחנות או לאו.

היה לו להכלימו ברבים. הרהורי חרטה נכנסו לליבו ועל מנת לפייסו הודיע חגיגית כי מעונין הוא לשלם על כל הקניה. הוציא צ'ק ושילם.

לאחר שיצאו מן הסופר, הודה האברך למטיבו מעומק הלב וסיפר לו דברים כהווייתם: נזקקנו לערוך קניה לשבת אך הפרוטה כלתה מן הכיס. אשתי הצדקת, בגודל בטחונה בה', אמרה לי לך תמלא עגלה ובינתיים אגיד אני תהלים בבית, ובעז"ה כאשר יגיע הרגע בו תצטרך - משמים כבר ידאגו לך. וכך אכן היה, אלא שכאשר סיימתי את הקניה וטרם הגיע הכסף, התקשרתי הביתה והתשובה היתה "טרם סיימתי את פרקי התהלים, בינתיים תוסיף כמה מוצרים וה' יהיה בעזרנו", וסוף הסיפור הרי כבר ידוע לך כיצד הגיע אלי הכסף...

אותו אדם, שלא היה שומר תורה ומצוות, התפעל מאד מהמעשה ומגודל הבטחון, ותיכף הוציא פנקס צ'קים וחתם על אחד עשר צ'קים נוספים עבור קניותיו של אותו אברך במשך השנה הבאה.

(התפרסם ב"יתד נאמן", תשרי תשע"ד)

עקיפת התור ללא העברת הקוד

יט. המדלג על התור ומוניח ע"י הקופה סכום כסף מדויק והולך מיד בלא העברת המוצר בברקוד - אף שמצד העומדים בתור אין כל מניעה שהרי אינו מעכבם כלל, אמנם על פי רוב ישנה התנגדות לכך מצד הנהלת החנות, ולעיתים שהקופאי מקפיד על כך ומעכב עקב זאת את כל התור, על כן יש להמנע מכך²⁵.

25. כאן אולי המקום להעיר על תופעה זו, שמאחר ועל פי הנהלים הקיימים במקומות רבים כל מוצר מוכרח לעבור בקוד, יתכן שלקחתו - אף בתשלום מלא - גובלת באיסור גזל, מאחר שלא ידוע לבעל החנות כי פריט זה נמכר ועליו להזמין סחורה חדשה, וכאשר יבוא קונה חדש וסחורה אין - נמצא שהפסיד לו את אותו הסכום. [וכמו כן מצוי בהחלפת מוצרים שמחירם שווה, בין אם נקנו באותו מקום וכ"ש אם נקנו במקו"א].

עבר לתור אחד ורוצה לשוב למקומו

כ. העומד בתור לשלם בקופה ורואה שהתור בקופה השניה קצר יותר – כיון שעבר אל התור השני שוב אינו יכול לשוב אל התור הראשון שלפתע התקדם מהר יותר, דכיון שהלך הפסיד תורו²⁶. אכן מ"מ ראוי לעומדים בתור הראשון לאפשר לו לשוב אל מקומו, שהרי בלאו הכי נעמדו בתור על דעת שהוא לפניהם.

טעה במקום עמידתו

כא. העומד בתור זמן רב, ולבסוף נתברר לו שטעה במקום עמידתו [וכגון בשתי כניסות, או שתי עמדות בבנק] – יכול להכנס לפני אלו שהגיעו אחריו ונעמדו במקום הנכון, ואין עליו להמתין שוב מתחילת התור²⁷.

כב. כיוצא בזה – עמד בתור לצורך ענין מסוים, ותוך כדי עמידתו נתברר לו שתור זה הוא לצורך ענין אחר, ועתה רצונו לעמוד בתור לאותו ענין אחר – אין יכולים לטעון לו הרי זה כאילו לא עמדת בתור, מאחר וענין התור הוא הסדר שלא ימתין זה מעט וזה הרבה והרי הוא עמד ככולם²⁸.

נרדם בעת המתנתו בתור

כג. העומד בתור ונרדם והגיע תורו, אין העומדים אחריו מחוייבים להקיצו, ואולם לכשיתעורר ודאי לא יאלץ להמתין שוב מתחילת התור²⁹.

26. דאמנם אין זו זכות ממשית שתועיל לה יאוש ומחילה, אלא מנהג של קדימה, אכן מצד המנהג נראה שהפסיד תורו. וכן הסכים הגריפ"ר.

27. הגריפ"ר.

28. הגריפ"ר.

29. הערת הגריפ"ר: נראה דאנן סהדי דניחא ליה שיקצוהו.

עלה ראשון לאוטובוס והתעכב

כד. העולה לאוטובוס ונעמד לשלם, ובא הבא אחריו עם כרטיס 'מעבר' נכנס מיד ותפס מקום ישיבה – אין השני חייב לתת את מקומו לחבירו שעלה ראשון והתעכב.³⁰

תפיסת מקום באוטובוס לפני התשלום

כה. אכן אם עומדים העולים בתור לשלם אין מן הראוי להתישב על המקום [או להניח חפציו – מלבד אם הוא בסמוך לנהג שבלא"ה נוח לו לפורקם שם] בכדי לתופסו ואח"כ לשלם.³¹

תור שנוצר אחר הגעת האנשים

כו. במקום שלא היה תור כלל והמתינו אנשים רבים, אחד מהם החליט "לעשות סדר" ונפתח תור. יש לדון האם הקדימה היא לפי מי שיתפוס כעת את מקומו בתור, או לפי מי שהגיע ראשון לפני התהוות התור.³²

ריצה ע"מ להקדים את חבירו

כז. אדם הצועד לכיוון הבנק וכדומה, ורואה מולו את חבירו המגיע מהכיוון השני ולפי המרחק יגיע חבירו אל הבנק לפניו – אף שמן הדין אין איסור לרוץ ולהקדימו דודאי לא חשיב כעומד בתור, מ"מ אין זו הדרך אשר עליה אמרו רז"ל (אבות ב, א) שהיא "תפארת לו מן האדם".

30. עיי' להלן פ"ד ובהערות שם, בבירור דין תפיסת מקום ישיבה באוטובוס ציבורי.

31. כנ"ל סעיף טו גבי כניסה לתור לפני סיום הקניה.

32. הערת הרמ"ז: לפי מה שהובא בפרק ראשון מהציץ אליעזר אין מתחיל התור עד שבא הרופא והוא הדין כאן. [א"ה: מאידך גיסא הרי כל ענין התור שמי שהגיע ראשון לא יצטרך להמתין יותר מהבא אחריו ומאי איכפ"ל באיזו צורה המתין, ככלות הכל הרי הוא הגיע קודם].

אכן באם ההולך לפניו איש קשיש הוא וקצב הליכתו איטי משלו – פשוט שאין עליו להמתין עד שיכנס לפניו³³.

מיצא את עיניו לפתע בראש התור

כח. עמד סתם ופתאום נוצר תור, וכגון שהתפלל בסמוך אל הרב ואחר התפילה ניגשים אנשים בתור מסודר אל הרב – נראה פשוט שעליו להמתין מסוף התור ולא ממקום שהוא עומד, דאף שבפועל עומד הוא בתחילת התור הרי לא נעמד שם בתורת תור³⁴.

כאשר פוסק אדם כאן – כן פוסקים עליו למעלה

סיפר הגר"י זילברשטיין שליט"א: הייתי נוכח פעם בויכוח קולני שהתעורר במרפאה, בתור לרופא פלוני. תור גדול השתרך לו באותו יום, והפציינטים ידעו מראש שיצטרכו להמתין שעות ארוכות. בין הממתנים היה גם בן-ישיבה שהעריך שיש עוד שעותיים תמימות עד שיגיע תורו, ומאחר שהיה איכפת לו מאד על הזמן היקר, רשם את שמו ברשימת הממתנים, ופנה לבית מדרש סמוך כדי להגות שם בתורה. לאחר שעותיים שב אל התור, ואז, כפי ש'מקובל', התעורר ויכוח בינו ובין כמה מן הנוכחים שזעמו על כך שהוא נדחף לתור, למרות שלא היה צדק בדבריהם שהרי הוא הודיע על כך מראש, ושמו היה מצויין ברשימה. ◀

33. הערת הרמ"ו: לפי המבואר לעיל במאירי הדין הפוך לגמרי, שבקשיש ודאי צריך להקדימו, אבל כ"ז שלא בא לתור מן הדין יכול לרוץ ולהקדים, אכן באמת נראה שאין זו הדרך שיבזר לו האדם אבל א"כ ודאי דה"ה בקשיש.

34. כן נראה פשוט, ושונה הוא מהאמור לעיל סעיף כב, דשם הרי המתין ככולם ואילו כאן לא המתין כלל.

ניגשתי אל אחד המתווכחים ש'פסק' לבן הישיבה 'איבדת את התור שלך', ואמרתי לו שאני מציע לו לחזור מן הפסק ההוא... וזאת עליפי הגמרא במס' ראש השנה האומרת שהאנשים המגיעים ראשונים לדינו של הקב"ה בראש השנה, יש להם סיכוי טוב יותר לצאת זכאים, שכן בתחילתו של הדין, בבוקרו של יום, לא שולטת עדיין מידת הדין כ"כ, אבל לאחר מכן כאשר באים לפני הקב"ה כל מעשי בני האדם בעולמו, מתעוררת מידת הדין, ואלה שנכנסים אז לפני ב"ד של מעלה, נתונים בסכנה גדולה יותר מאשר אלה שנכנסו בתחילה. וכיצד קובעים מי יכנס ראשון בתור, ומי יבוא בשלב מאוחר יותר? - משיבים על כך רבותינו³⁵ ואומרים שהדבר תלוי בהכנה ליום הדין. אלה שהתעוררו מיד בתחילתו של חודש אלול והחרידו את ליבם למשמע קול השופר, ושיפרו מעשיהם, הסי'הם שיכנסו ראשונים לדין.

כשאמרתי לאותו יהודי שיחזור בו ממה שאמר לבן הישיבה 'איבדת את תורך', ציינתי בפניו שגם הוא עשה דבר דומה, ועליו להזהר שלא יפסקו עליו בשמים שאיבד את תורו... שהרי - כך אמרתי לו - ראיתך בתחילת אלול מתחזק והולך בעבודת השם, אבל לאחר מכן, כאשר חלפו כמה ימים, נחלשת בקבלותך וכמעט שלא קיימת אותן, ורק בסוף החודש, בהתקרב יום הדין הגדול והנורא, נזכרת שוב להתחזק בעבודת השם.

והנה, כאשר יבחנו את מעשיך בתחילת החודש - ישבצו אותך בין הראשונים העומדים בתור להכנס אל הדין בר"ה, אבל אם יתחקו אחר הנהגותיך שלאחר מכן, צריכים לפסוק ש'איבדת את התור'... שהרי גם אתה, כמו בן הישיבה שעמד בתור ואח"כ הלך לביהמ"ד ללמוד, נטשת את התור באמצע הדרך...

אבל אם תפסוק שבן הישיבה לא איבד את התור, ותיאות לשבץ אותך במקומו הראוי לו ברשימת הממתנים, הרי גם עליך יפסקו בשמים שלא איבדת את התור.

(עלינו לשבח שמות עמ' רפז)

35. עי' כוכבי אור למרן הגר"י בלאזר זצ"ל סי' ד', מובא להלן עמ' לג.

פרק שלישי

חיובי קדימה בתור

חיובי הקדימה בתור — דוקא בבאו יחד

א. אף שמצינו³⁶ כמה וכמה דיני קדימה לעומדים בתור להתדיין בבית הדין, ובפרק ראשון הבאנו מהמאירי שדיני קדימה אלו הם בכל דבר ולא דוקא בבי"ד – אי"ז אלא בבאו ביחד, אבל בבאו אחד אחר השני עליהם לעמוד בתור [מלבד ת"ח שקודם בכל אופן מפני כבוד תורתו ומפני ביטול תורתו]³⁷.

הראויים להקדימם בתור

ב. ואלו הן בעלי זכות הקדימה בתור: יתום לאלמנה, אלמנה לת"ח, ת"ח לעם הארץ, אשה לאיש³⁸, כהן לישראל³⁹. לגבי נסיעה בטרמפ⁴⁰ – בעלי צרכים מיוחדים וכגון נושאי ילדים או אלו הצריכים להגיע למקום רחוק יותר⁴¹, ואפשר שאף הנוסע לצרכי רבים⁴².

36. חו"מ סימן טו.

37. ערוה"ש שם ס"ב. אמנם העירני הרמ"ו דבמאירי מבואר להדיא שדין זה הוא גם כשלא באו יחד, שהרי כתב רק לבסוף שאם הכל שוה מקדימים את הקודם ומשמע שכשאינם שווים אין מקדימים את הקודם. ועי' עוד במכתב הגרש"ל המובא להלן (עמ' מז) מש"כ ליישב ד' הערוה"ש, ובתשובתי אליו.

38. שו"ע שם.

39. מהרש"ל בשו"ע שם מגיטין נט: "וקדשתו".

40. עי' להלן פרק ה' דיני קדימה בטרמפיאדה.

41. מנוחת אמת פ"ד הערה ו', מהמאירי בסנהדרין (לב:).

42. שם, מהוריות יג ע"א דציבור ששגג קודם להקרבת שעיר של נשיא שחטא.

קדימת ת"ח בתור

ג. בזמננו, ת"ח העומד בתור – נחלקו הפוסקים אם יש להקדימו, וכדלהלן.

דעת הערוה"ש⁴³ שיש להקדימו אפילו הגיע אחרון, וגדר ת"ח לענין זה הוא⁴⁴ כל שתורתו אומנותו וממהר לתלמודו⁴⁵.

ודעת הצי"א⁴⁶ שא"צ להקדימו כיון דהוי ספק ספיקא [המתהפך], שמא אין דין ת"ח בזה"ז ואת"ל דהוי ת"ח שמא דין הקדימה הוא רק בבאו בב"א⁴⁷, אכן בתור שנוצר לפני פתיחת החנות, שאין לו כל תוקף מדינא – יש להקדימו כאילו באו בב"א, דאין בכח ההסכמה הציבורית של "תור" להפקיע את זכותו והמצוה לכבדו. אכן, גם לדעת הצי"א – "חכם מופלג ובעל מעשים" – יש לו דין ת"ח בזה"ז ויש להקדימו בכל גווני.

43. חו"מ שם ס"ב.

44. שו"ת תשובות והנהגות ח"א סי' תקלב.

45. **הערת הגר"פ**: האדמו"ר הבית ישראל זצוק"ל הורה למשב"ק להקדים בתור מלמד תינוקות בשעת עבודתו. [א"ה: יש לחלק דהתם לא היה זה משום זכות קדימה, אלא כדי שלא להפסיד התינוקות, דאילו מצד "זכותו" של המלמד דפשע בינוקי – אדרבה היה לו לגרשו ולשלחו לת"ת].

46. ח"י"ח סי' סט.

47. **הערת הרש"פ**: כל זה זה באופן שההקדמה היא בשביל שהוא ת"ח לחוד, אבל אם ע"י ההקדמה יש לו ריוח ממון וכגון שהוא חוקר במכון תורני ומשתכר לפי שעת עבודתו ועי"ז יוכל לשוב לעבודתו מוקדם יותר, ולאחרים אין הפסד בהקדמה זו, הרי"ז כדין צורבא מרבנן דנקיטנא ליה שוקא אף שבא אח"כ כדאי' בב"ב (כב.), ובתשב"ץ (ח"א סי' קמב) מבואר דדין זה הוא מצד הדרשה דהידבק בת"ח ועשה פרקמטיא לת"ח, והיינו דשאר אינשי מצווים לדאוג לפרנסתו של ת"ח. [ועי' בקוב"ש שם (אות ע"ג) דמה שהצריכו בגמ' שיהיה ת"ח מופלג היינו במקום הפסד של אחרים, אבל בלא"ה סגי בתורתו אומנותו].

קדימת ת"ח לת"ח הביר

ד. כמה תלמידי חכמים העומדים בתור – מסתבר שא"צ להקדים את מי שהוא יותר ת"ח מביניהם, דכבוד התורה חד הוא⁴⁸.

ת"ח להקדים את עיגמו

ה. ת"ח העומד בתור ואין העומדים לפניו מבחינים בו או שאינם מבינים מעצמם שעליהם לכבדו – יש לדון אם יכול ליכנס ראשון [באופן שאין במעשהו חילול שם שמים], או שמא אין לו "זכות" קדימה, ורק עליהם מוטל הדין לכבדו⁴⁹.

כבוד התורה של האדר"ת

בהיותי בדבלין הלכתי לדרוש ברופא. כשהתכוננתי להיכנס לחדר הרופא, נכנסה לפתע למסדרון אשה וטענה שכבר המתינה כאן, אלא שיצאה לזמן קט. אני לא ידעתי שכבר היתה. אמרתי איך שיהיה, יש לי דין קדימה ובודאי כבוד התורה עדיף⁵⁰, רק באלמנה צ"ע.

(מכת"י האדר"ת הספון בישיבת פוניבז'
מובא בספר הזהירו בממון חבריכם עמ' שמ)

48. כן כתב בפשיטות בספר ברכת אברהם (סנהדרין ח.).

49. שם, ושוב מצאתי פשיטות לזה מדברי האדר"ת המובאים להלן.

50. מבואר מדברי האדר"ת שדין קדימת ת"ח בתור הוא אף אם אין העומדים שם מבינים זאת מעצמם, דאי"ז דין המוטל רק עליהם לכבדו, אלא כעין "זכות קדימה" שלו. עוד מבואר בדבריו, שהממתין ויוצא לזמן קט לא הפסיד תורו, וכמש"נ לעיל פ"ב ס"ב, ע"ש.

קופאי — להקדים את ידידיו

ו. פשוט וברור שאין לקופאי לנצל את מעמדו ולהקדים בתור את ידידו הטוב⁵¹. אכן באופן שחייב הוא בכבודו ואין העומדים בתור חייבים בכבודו, וכגון באביו או רבו, יש לדון בזה⁵².

ובשם הגריש"א הובא⁵³ לחלק בין קבלת קהל אצל אדם פרטי לקב"ק אצל אדם המשועבד לציבור⁵⁴, דאם הוא משועבד אינו יכול להקדים את מי שהוא רוצה, ואם הוא פרטי מותר לו⁵⁵.

יחיד ורבים

ז. העומדים בתור לעלות על האוטובוס, הראשון הוא "בעל עגלה" התופסת מקום רב ואחריו מספר אנשים אשר באם תעלה העגלה יאלצו להשאר בתחנה מחוסר מקום. על אף שהוא יחיד והם רבים, אין עליו לוותר על מקומו ולתת זכות קדימה לעומדים אחריו.

51. ובפתחי חושן (ח"ד פ"ט הערה ל) כתב דמדינא אין העומדים בתור יכולים לעכב, אולם מצד המנהג וכן מצד ועשית הישר והטוב יש לו לקופאי להמנע מזה.

52. ולדברי הפת"ח הנ"ל בכה"ג יהא מותר.

53. בקובץ בית הלל גליון מג.

54. וכן נהג הוא בעצמו כפי ששמעתי מנינו הרה"ג ר"מ ישראלזון שליט"א, שכאשר התלוננו אחדים על "אפליות" בתור לקבלת קהל, נענה ואמר: אם היה כאן ב"ד המשועבד לציבור כי אז היה צדק בדברים, אולם אני אדם פרטי ואין לי שום חיוב לענות כלל, וממילא אין מקום לטענות, ע"כ. [אמנם האמנה צ"ב מדוע לא אחז עצמו מחוייב להשיב מתוקף דברי הגמ' (סוטה כב.) ד"עצומים כל הרוגיה" זה שהגיע להוראה ואינו מורה. ואולי מ"מ אי"ז מגדרי שעבוד, ויל"ע. ומהגר"י אפרתי שליט"א שמעתי דמפני שיכולים היו לשאול למורי הוראה אחרים אחז שאינו מחוייב להורות, וכמבואר בגמ' (ברכות סג.) "באתר דאית גבר תמן לא תהוי גבר", ע"ש במהרש"א].

55. **הערת הגריפ"ד:** יש מקומות כגון בקופ"ח שכתוב שהרופא יכול להקדים אדם כרצונו, וא"כ אדעתא דהכי נעמדים בתור.

אכן באם הגיעו אל התחנה ביחד – יש מקום לדון שמא עליו לתת זכות קדימה לאותם רבים⁵⁶.

קדימה בתור לשיירות ציבוריים

ח. מצינו שאין לכבד בפתח שאינו ראוי למזוזה⁵⁷, ובפשוטו הכונה לבית הכסא ובית המרחץ⁵⁸, אמנם נראה דכ"ז דוקא כאשר יש מקום לשניהם ויכולין להכנס יחדיו, אבל בתור המשתרך לאותם המקומות ודאי בזיון הוא לעמוד ולהמתין בתור וע"כ יש להקדימו⁵⁹.

המחזיק ספר בידו

ט. העומד בתור וספר קודש בידו – א"צ להקדימו, דדוקא בשנים העומדים ליכנס בפתח כתבו הפוסקים⁶⁰ שקודם הוא לחבירו, אך לא מצינו שעליו להתעכב ולהפסיד מכך⁶¹.

56. ומהגמ' בסנהד' (לב:) תדחה שאינה טעונה וכו' לא מוכח מידי, דהכא בהא גופא מספק"ל מי הוא הנקרא "טעונה". ועי' להלן פ"ו שהבאנו פלוגתת הסמ"ע והט"ז בעיקר הך דינא.

57. רמ"א יו"ד סי' רמב סי"ז.

58. עי' בערוה"ש שם סעי' מה.

59. כנ"פ.

60. שיירי כנה"ג על הטור סי' רפב אות יט בשם מהרי"ל.

61. מתחילה חשבתי לדמותם אהדדי, אך הגריפ"ר העיר ע"ז וז"ל "דין זה לא שייך לקדימה בתור שהוא ע"פ מנהג המדינה, דאל"כ אדם שמחכה אחרון בתור יקח ספר בידו ויכנס ראשון, אתמהה!", ע"כ. והיינו דבשנים הנכנסים בפתח אין האחד מפסיד מכך ואי"ז אלא דין מסוים של כיבוד בפתחים, אך לו יצויר שאף בפתח יפסיד מכך וכגון שאחר כניסת הראשון תיסגר הדלת ויאלץ להמתין זמן רב – ודאי דא"צ להקדימו. וכיסוד זה מוטו בשם הגרשו"א דדין וקדשתו ל"ש באופן שהוא על חשבוננו, וכגון שע"י שיכבד את הכהן לעלות

"מטבקי"ם"

י. אנשים שזכות קדימה להם מחמת כבודם – חלה הזכות אף על פמליית מלויהם, שהרי זהו כבודם⁶².

להידחק אחר בעלי זכות הקדימה

יא. על אף זכותם של המלוים להצטרף אל בעל זכות הקדימה – פשוט שאין "לקפוץ על הטרמפ" ולהצטרף אל הפמליא בכדי לזכות לדלג על התור הארוך, וכדלהלן פ"ו ס"ד גבי רכבים המזדנבים אחר האמבולנס⁶³.

ראשון יפסיד את האוטובוס. אכן בערוה"ש שהובא בתחילת פרק זה מבואר שת"ח קודם בתור אף אם הגיע אחרון והיינו שקדימתו היא על חשבון העומדים לפניו, ואולי זהו דוקא בלא הפסד.

62. וכדברי התוס' בכתובות (יז ע"א) "הם ומשמשיהם", ע"ש.

63. מעשה שהיה בהלויית אחד מגדולי הדור זי"ע, תור ארוך השתרך בכניסה לבית המספד, הגיע אחד ומצא פתרון פשוט: תפס בידו של יהודי ישיש והדור פנים, פילס לו דרך בין העומדים בתור ותוך דקות ספורות כבר עמד בפנים. אמנם נראה שחלוק הוא מהאמור בפנים, כי אף שאמנם כונתו לטובת עצמו אך סוף כל סוף נכלל הוא בכלל "משמשיהם" ואין זה שלא כדין.

קונה המליון שזכה בפרס

מעשה באדם שעמד בתור עם עגלה מלאה דברים והסכים שחבירו יקדימו, מכיון שיש לו רק מוצר אחד. והנה כאשר עמד חבירו לשלם הופתע לשמוע שהינו זכאי לפרס גדול מכיון שהוא הקונה ה'מליון' ברשת זו. מעתה נשאלה שאלה למי שייך הפרס?

הראשון שעמד בתור טוען שמכיון שהוא זה שעמד קודם בתור ממילא הפרס שלו, ונתן לחבירו רשות רק להשתמש בתורו, אבל הפרס עדיין שייך לו היות שהוא היה צריך להיות הקונה המליון, האם יש דברים בגו.

הגיעה השאלה לפתחו של מרן הגר"נ קרליץ שליט"א, והשיב: זה שעומד בתור ליד הקופה אין לו שום זכות ממונית לקנות, שהרי אין התור אלא הסכמה בין הקונים שיהיה סדר, ולא שייך לומר שזכה בפרס, ופשיטא שהפרס הוא לחבירו שקנה שם בפועל וקיבל את סכום הפרס.⁶⁴

שמע זאת הגר"א דינר שליט"א והוסיף סברא נוספת: שהרי הראשון היתה לו עגלה מלאה מוצרים ויכול להיות שעד שהיה גומר לעשות את החשבון, קונה אחר כבר היה זוכה בו בקופה השניה, ונמצא שבכלל לא ברור שהוא היה הזוכה.⁶⁵

(מים חיים" אייר תשע"ד)

64. א"ה: לפי סברא זו נראה שאף אם לא נתן לו את רשותו לעקוף - זכה העוקף בפרס מאחר ואין זו זכות ממונית השייכת לראשון. אכן מאידך אפשר שיש לחלק בין ויתור ל"גניבת תור", דהיכא שויתר על תורו הרי ויתר גם על כל הכלול בכך, ואילו כאשר עקף בלא רשות לא מסתבר שבזכות מעשהו יזכה גם בפרס כספי גבוה ויהא חוטא נשכר.

65. א"ה: הגיע לידינו מקרה נוסף שאירע באחד מסניפיה של רשת מזון מפורסמת, אחד נתן את רשותו לחבירו להקדימו בתור, ובדיוק אז נכנס בעליה של אותה רשת ובאופן פתע הודיע שהעומדים ברגע זה בקופה פטורים מתשלום. ונראה שבאופן זה לא שייכת הסברא הנ"ל שעד שהיה מסיים החשבון היה זוכה מישהו אחר, ומאידך, סברת הגר"נ ק שייכת אף באופן זה שהרי תור אינו זכות ממשית ומזליה גרם.

ס"ה "הרופא לשבורי לב" א

סיפר הגאון ר' יחזקאל סרנא זצ"ל ראש ישיבת חברון: הייתי רגיל לבקר אצל רופא מיקירי ירושלים, וכאשר היה רואה אותי עומד בתור אליו, היה מקבלני מחוץ לתור. אירע פעם שאשה המתינה לפני, והפעם שינה הרופא את טעמו וקיבל אותה קודם. כשיצאה ואני נכנסתי התנצל הרופא ואמר: אשה זו אלמנה היא ואינני נוטל ממנה שכר, ואילו הייתי מקדים אותך - היתה חושבת שבגלל שאינה משלמת לכן אינני מתייחס אליה כראוי, על כן ראיתי להקדימה.

(חשוקי חמד סנהדרין לב):

ס"ו זמן בתורת מתנה א

אחד מגדולי ראשי הישיבות עמד פעם בתור בבנק, ואחד הממתינים ביקש לכבדו לפניו. ראש הישיבה סירב, וטען לו: הרי סתם כיבוד אינו כלום ואין לי כל ענין לסרב, אך כיבוד להקדים בתור הרי הוא ויתור על זמן יקר, ומאחר שאת הזמן אתה נותן לי בתורת מתנה - מתנה איני חייב לקבל!

ס"ז הקרובים - אחרונים א

סיפר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א: פעם אחת הייתי צריך לנסוע בערב סוכות לירושלים, ורציתי שהחזו"א יבדוק את הד' מינים שלי. היה תור של אנשים, ומיהרתי לנסוע. אמרה אמי ע"ה להחזו"א כי ממחר אני לנסוע ושיבדוק הד' מינים, אמר לה: "דו וייסט ניט אז די אייגענע זיינען די לעצטע?" [האם אינך יודעת שהקרובים הם האחרונים].

(מעשה איש ח"ה עמ' קמו)

פרק רביעי

שמירת תור לאחר

שמירת מקום באוטובוס

א. הממתין בתור [או יושב באוטובוס] ויודע שחבירו אמור להגיע אף הוא – מותר לו "לשמור" תור עבור חבירו, דמיגו דזכי לנפשיה זכי נמי לחבריה⁶⁶. וכ"ש אם מינהו חבירו לשמור לו את תורו⁶⁷.

ב. ע"פ האמור נראה פשוט שמשפחה העולה בתחנה אחת יכול ילד אחד להתישב על מספר מקומות בשביל כל משפחתו אשר עדיין עומדים בתור⁶⁸.

66. דאין בזה משום תופס לבע"ח במקום שחל"א וכפי שיבואר בהערה הבאה, כן הסכים הגריפ"ר, וכן כתב בספר "הזהירו בממון חבריכם" (עמ' קנד) בשם "מרן שליט"א" [כמדו' שזהו מרן הקה"י זצ"ל].

67. שו"ת שבט הקהתי (ח"ב סי' שיד). הוספת הרש"פ: והא דאין כאן משום תופס לבע"ח, משום דדין תופס לבע"ח נאמר באופן שכבר יש לו זכות לגבות חובו, אבל הכא שחבירו רק עתיד לעלות, הרי עדיין אין חבירו בע"ח כלל על המקום. וממילא גם הוי שליחות על דבר שלא בא לעולם, ולשיטת מרכבת המשנה בעינן לה שליחות בכתב, ואמר לי הג"ר שאול רייכנברג שליט"א שמרן הגריש"א זצ"ל הורה לו לחוש לשיטתו לגבי מינוי על קרן המעשרות. ונפק"מ במינהו חבירו לשליח קודם שעלה לאוטובוס, ותופס עבורו אחר שעלה, דאילו קודם שעלה חבירו אין מקום לתפיסה כלל וכנ"ל. ואף באופן שחבירו זכה כבר במקום ונעשה בע"ח – הא קי"ל כדעת רוב הראשונים שתופס לבע"ח לא מהני אפילו עשאו שליח. עי' חו"מ סי' קה ס"א ועי' בנתיבות שם בסו"ד.

68. הערת הרמ"ו: איני יודע מה חילוק יש בין מקום באוטובוס לתור לענין זה שכאן פשוט לכם דשרי לתפוס לאחר. ונראה מסברא אחרת שיכול לתפוס למשפחתו דכל אדם יכול לתפוס לעצמו מקום כיון שכך הוא הדרך לעולה באוטובוס שיישב ותמורת זה בא התשלום לנסיעה והנה אדם שבא עם כל משפחתו ומשלם על כולם פשוט הוא שעלייתו ותשלומו

תמיסה בתור ממוספר

ג. במה דברים אמורים, כאשר תופס לחבירו בידיעה שאכן עתיד הוא לבוא. וכפי שמצוי בתור ממוחשב [בו כ"א מקבל מספר אישי], שבא אדם ונוטל מלכתחילה שני מספרים, אחד לעצמו ואחד עבור חבירו שעתיד לבוא. אך אם נוטל מספר נוסף רק משום שמא יבוא חבר כל שהוא וימסרנו לו – אין לכך כל היתר⁶⁹.

הממתין בתור לצורך חבירו

ד. העומדים בתור לחלוקת מצרכים וכדו', הראשון בא ליטול בשביל שכנו ואילו העומד אחריו בא בשביל עצמו – כיון שנקבע כאן סדר מסוים של תור הרי שאין נפ"מ לשם מי בא לקבל וכל הקודם זוכה⁷⁰.

הוא על דעת צורת נסיעה שיהיה מקום לו ולמשפחתו ולכך אפשר שמכח זה יש בכוחו לתפוס לכולם דמכח זה בא ודמי לתפיסת מקומו שלו עצמו, והדברים תלויים בסברא דקה ואיני ברור בזה.

69. כנ"פ.

70. דמאחר שיש די לכולם – מוצד הפסד הזמן ל"ש חב לאחרני, הגריפ"ר.

כבני מרון

בראש השנה כל באי עולם עוברים לפניו כבני מרון, מאי כבני מרון... ר"ל אמר כמעלות בני מרון (ר"ה ית) שהדרך קצר ואין שנים יכולין לילך זה בצד זה (רש"י).

כי הנה במנהג העולם במקום אשר יתאספו המון אדם רב, וכולם אל ראש אחד יפנו להשיג מטרתם, כמו בחצר בית הנתיבות, אשר יבואו המון אדם רב לבקש פתקי מסע, וכל אחד רוצה למחר ולהשיג חפצו בתחילה, הנה הושם לחק ולמנהג קבוע, כי כל מי אשר מקדים לבא, הוא ישיג מטרתו תחילה. ועל כן למען שמור על הסדר, יעמדו כל הבאים בשורה זה אחר זה, למען אשר כל המקדים לבוא, יהיה קרוב יותר אל מקום המרכז להשיג מטרת חפצו תחילה. וכן הוא ביום הדין הנורא, אשר כל באי עולם יעברו לפניו ית"ש זה אחר זה, והנה כאשר לא הכל יבואו ביחד בעת אחד להתיצב לדין לפני כסא שופט צדק, כי יש מקדימין לבוא, ואך כאשר ישמעו קול השופר בר"ח אלול, הם דואגים ומכינים עצמם לעמוד לפני כסא דין, וכה עוסקים בהכנה הזאת כל ימי החודש. ויש אשר יאחרו ללכת, יעברו ימים מימי החודש, ולא ישימו על לב כלל, עד אשר יאתיו ויקרבו ימי הדין, ויש אשר יפגרו עוד עד יום האחרון אז ישימו על לב.

ולזאת בעת יעברו כל באי עולם לפניו ית"ש זה אחר זה, הנה הדעת נותן כי אותם המקדימים לבא ולהכין עצמם מימים רבים, המה יעברו לראשונה⁷¹, כאשר סדר הדין והמשפט הוא כעין מלכותא דארעא, וכבר הוא חק ומנהג קבוע בעולם כי מי אשר יקדים לבא ישיג מטרת חפצו תחילה, וע"כ כל אחד לפי ערך קדימות זמן הכנתו לעמוד לפני כסא דין יעבור לפניו ית"ש ראשון ראשון.

(”כוכבי אור” למרן הגר”י בלאזר זצ”ל, סי’ ד)

71. ע”ש לפני כן שהביא דברי הגמ’ ”מקמי דליפוש חרון אף”, שהעוברים בדין תחילה עדיין אין מידת הדין שולטת.

סא "תור זה תור!"

אחד המקומות בהם אורך התור שבר שיאים כבר לפני שנים רבות, הוא הבית הצנוע ברחוב רשב"ם, ביתו של ה"דרך אמונה". מדי יום ביומו צובאים על דלת הבית אלפים המבקשים לזכות בברכתו, ולא אחת פורץ ויכוח כלשהו, כדרכו של תור. להלן 'ויכוח' מרהיב שהתרחש בהמתנה אל הרב:

באחד מביקוריו של רבי שלום שבדרון זצ"ל אצל מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א, השתרך התור עד הדלת החיצונית. ר' שלום פסע פנימה ובירר "מי האחרון?", הודיע לו כי הוא אחריו והתיישב על כסא צדדי. אחד מהנוכחים נכנס פנימה והודיע לרבי חיים: "ר' שלום שבדרון ממתין בחוץ", רבי חיים התרומם בהשתוממות ויצא בזריזות אל חדר ההמתנה לשמוע מה בפי ר' שלום...

ר' שלום נעמד לקראת הגר"ח, הניף את שתי ידיו ואמר: "לא, לא, אני ממתין בתור, תור זה תור! ברגע שיגיע תורי אכנס"...

ר' שלום ממש כאב להכנס לפני האחרים, אולם כאשר ראה כי הגר"ח עומד וממתין - כניעתו לגדולי הדור הכריעה את הכף ותיכף נכנס פנימה. "מצוה לשמוע דברי חכמים", הסתיים הויכוח.

(קול חוצב עמ' 269)

פרק חמישי

דיני קדימה בטרמפיאדה

האם יש תור בטרמפיאדה

א. העומד בטרמפיאדה⁷² [הוא מקום איסוף נוסעים ע"י רכבים פרטיים] עם אנשים נוספים, והגיע רכב – באם היא טרמפיאדה גדולה ומבולגנת ולא שייך לסדר בה תור כל שהוא – העולה ראשון על הרכב זכה. אכן אם מדובר בקבוצת אנשים קטנה וידוע בבירור מי הגיע ראשון, ובפרט אם ידוע שכל העוצר שם נוסע למקום מסוים, וכגון בכניסה לישוב פלוני שהכל נוסעים לאותו המקום – זכות הקדימה היא למי שהגיע ראשון⁷³.

עצר בסמוך אליו

ב. אף אם עצר הרכב בצמוד אל זה שהגיע אחרון – זכותו של הראשון קודמת, שמן הסתם לא התכוין בעל הרכב בדוקא אל אותו אחד, כל עוד לא אמר זאת.

72. בראשית פרק זה מחובתנו להבהיר שלא באנו לדון בנושא אלא מהפן ההלכתי, אך לגופו של ענין כבר נודעה התנגדותם של גדולי הדור בדבר הסכנות הכרוכות בכך, וד' יגדור פרצות עמו. [ועי' עוד "מגד תבואת שמש" (ש"ב אות כה, וש"ג אות כו) מה שהבאנו בזה בשם מו"ר הגרמ"ש שפירא וצוק"ל].

73. מנוחת אמת פ"ד הע' ו', מגמ' סנהדרין לב: צדק צדק תרדוף וכו'. אמנם עי' לעיל ריש פ"א מה שהבאנו לדון בזה אם יש להוכיח מגמרא זו לתור בעלמא. הערת הרמ"ו: לכאורה בטרמפיאדה דומה לנידון דהציץ אליעזר שכתב שאין דין תור קודם שבא הרופא ולכאורה ה"נ יהיה בטרמפ.

הצריך להגיע רחוק יותר

ג. העומדים בטרמפיאדה והגיע רכב ובו מקום אחד, אחד הממתינים צריך להגיע לאותו מקום שאליו נוסע בעל הרכב והשני צריך להגיע לחצי הדרך – יש ליתן זכות קדימה לאדם הצריך להגיע לאותו מקום על אף שהגיע אחרון⁷⁴.

הושיט ידו לעגירה

ד. עמד בטרמפיאדה ולא הושיט יד לסימון עצירה כנהוג, הגיע אחר הושיט ידו ועצרה מכונית – נראה שכל הפושט יד נותנין לו, על אף שתור ארוך לפניו⁷⁵. אכן אם טענו העומדים שלא פשטו ידהם משום שסמכו על פושט היד שעל ידו יעצרו הרכבים ואין כל סיבה שיעמדו כולם עם ידים מושטות – נראה שיש צדק בדבריהם.

”עני המהפך”

ה. נעמד בטרמפיאדה במרחק מה מהעומדים לפניו, באופן שאם יגיע

74. הערת הגרש"ל: שורש דין זה הוא מהגמ' בסנהדרין (לב): אחת קרובה ואחת רחוקה שנותנים זכות קדימה לרחוקה, ולפי המבואר במאירי שם היא קודמת אף שהגיעה אחרונה. ונראה פשוט שאם העיכוב לקרובה היה גורם לה להגיע לעירה מאוחר יותר ממה שתגיע הרחוקה לעירה – ודאי שהקרובה קודמת, שכל ענין קדימת הרחוקה הוא מצד עיכוב הזמן שלוקח לה להגיע לעירה, ואם כשנקדים אותה זה יגרום לקרובה איחור זמן יותר מן הרחוקה – אין מן הדין להקדים בזה הרחוקה. וא"כ ה"נ אם ע"י שיקדים את זה שצריך להגיע למקומו של בעל הרכב, עלול לגרום לשני שצריך רק חצי הדרך עיכוב שיתכן שעד שיגיע רכב אחר יגיע למחוז חפצו מאוחר יותר מן הצריך למקום הרחוק – אין סברא להקדים הרחוק, אלא להקדים מי שהגיע ראשון. [א"ה: עי' במכתב במילואו להלן עמ' מז, ובתשובתי אליו].

75. הערת הגרש"ל: לכא' זהו דוקא אם המכונית עצרה רק מפאת הושטת היד, אך במקומות כאלו שיש שעוצרים לעומדים שם אף בלא הושטת היד, יש לדון לפי הענין.

רכב בהכרח יעצור על ידו בטרם יגיע אל האחרים [חזון נפוץ בעוצרי מוניות] – נראה דדינו כעני המהפך בחררה⁷⁶, אם לא שהתרחק מרחק משמעותי ביותר עד שניכר כמקום אחר לגמרי.

76. הערת הרמ"ו: צ"ע דהרי לעיל פ"א הובא מהפתחי חושן שאין בזה משום עני המהפך ואיך נשתנה כאן הדין.

הערת הרש"פ: את הערת הגרמ"ו לא הבנתי, הלא הפתחי חושן מיירי באופן שגם האחרים יקבלו לבסוף אלא שיצטרכו להתעכב ולטרוח, דבכה"ג אין בו איסור זה, אבל כאן אינם מובטחים שיזדמן טרמפ למקום מבוקשם, ותליא טפי בעני המהפך במציאה. אולם באמת מצד אחר אי"ז שייך כלל וכלל לעני המהפך, דהתם החררה לפנינו והעני מהפך בה ונמצא שבא ו"גוזלו" ממנו, אבל כאן בשעת עמידתו הרכב הנכסף [קרי ה"חררה"] לא נראה באופן, וכאשר הגיע הרכב הרי הוא הראשון שהחל מהפך בה! רק כאשר הרכב הגיע לכאן בסיבת חבירו [וכדין מרחיקין מצודות דגים וכו'], או שחבירו כבר החל לדון עם הנהגה על הנסיעה וכדו' אזי נחשב לעני המהפך, וברור.

❧ "ונותנים באהבה רשות זה לזה" ❧

מעשה בהמשגיח הגה"צ רבי גדליה איזמן זצ"ל שעמד בתחנת האוטובוס עם אחד מחשובי תלמידיו, כשהגיע האוטובוס כיבד התלמיד את רבו לעלות ראשון, אך ר' גדליה סירב באומרו: הלא אתה המתנת כאן ראשון, וכך עמדו התלמיד בשלו והרב בשלו.

הנהג שראה כי אין איש עולה - מצא פשרה נפלאה לסיים את הויכוח: המשיך בנסיעה והותיר את הרב ותלמידו בתחנה. כמובן שעד בוא האוטובוס הבא כבר הגיעו להסכמה מי יעלה ראשון.

(מפי בעל המעשה - זקני רבי אליעזר רוטנברג שליט"א)

❧ נותר לפליטה בעקבות ויתורו על התור ❧

מעשה מבהיל התפרסם אחר הפיגוע הנורא באוטובוס קו 2 בשנת תשס"ג.

יהודי יקר המתין זמן רב בתחנה, והנה כאשר הגיע האוטובוס הגיח לפתע יהודי שזה עתה הגיע, וביקש להכנס לפניו משום שהוא "מאד ממהר". הלה חכך בדעתו, והחליט לוותר. בעקבות העומס שהיה על האוטובוס נשארבתחנה והמתין לאוטובוס הבא.

לא עברה שעה קלה והנה התברר לו כי בויתורו על מקומו בתור ניצל מאש התופת, כאשר אותו ש"מיהר" עלה על המוקד, הי"ד.

פרק שישי

"תורים" על הכביש

עקיפה על השוליים

א. פקק ארוך שמשתרך לאורך הכביש, ורואה שבאפשרותו להתקדם על שולי הכביש [או בין הנתיבים] ולחסוך בכך את ההמתנה בתור – אין מן הראוי לעשות זאת⁷⁷ [וזאת מלבד הסכנה הכרוכה בכך, על פי רוב]. משא"כ ברוכבי האופנועים שדרכם להשתחל בין הרכבים ולעמוד בראש ואין בכך כל הפרעה ועיכוב לאחרים.

המבקש להשתלב בנתיב

ב. רכב שדילג על פקק והגיע לראשו ואין ידוע אם עשה כן בכוונה תחילה או שהיה בדעתו לנסוע לכיוון אחר ושינה תכניתו – מן הראוי לתת לו את האפשרות להשתלב בין שיירת המכוניות.

יחיד ורבים

ג. רכבים העומדים בתור לפני מעגל תנועה – אין חיוב⁷⁸ לתת זכות קדימה

77. הגריפ"ר. הערת הרמ"ו: אין זה מוכרח, דכשם שמותר לאדם לנסוע ברכבו מהר יותר ואין אומרים שכל מי שנכנס לכביש ראשון הוא קודם [ואף אם ידוע שבסוף הכביש יש פקק תנועה] א"כ דרך הענין שהממהר הוא קודם ולא תלוי בתור כרגיל, וא"כ הוא הדין שהמתקדם בשולי הכביש מותר לו שאין כאן כלל קביעת תור.

78. אכן העירני אאמו"ר שליט"א דאף שאין חיוב – מ"מ ראוי לתת קדימה לרבים, וכפי שמובא בשם מרן הגר"י קמנצקי זצ"ל שהורה לנהוג לתת זכות קדימה לאוטובוס ציבורי מלא נוסעים דהוי כטעונה ושאניה טעונה.

לרכב ציבורי על פני רכב פרטי⁷⁹, דאף דאמרו (סנהד' לב:) תדחה שאינה טעונה מפני טעונה – מ"מ הכל כפי כללי התנועה הנהוגים במדינה⁸⁰.

להסתיר אחר האמבולנס

ד. פקק מכוניות המסתרך בכביש והגיע אמבולנס או רכב משטרה שהכל מפנים לו את הדרך – אין לרכב פרטי להצמד אליו ולהתקדם אל ראש הפקק, וכדלעיל פ"ג סי"א.

79. הערת הרש"פ: בדומה לזה מצוי שהולך רגל עומד לעבור במעבר חציה ועי"ז יעצור אוטובוס מלא נוסעים, ואם יתרחק מעט מהכביש ימשיך האוטובוס בדרכו בלי עיכוב. אבל כיון שלפי חוקי התנועה יש זכות קדימה להולכי רגל, גם באופן זה מותר לו לעבור. מיהו אפשר דעיקר החוק הוא כלפי הנהג שיקדים את הולך הרגל אבל ההולך הלא אינו צריך להיות קודם וממילא יש לו להקדים את הרבים.

80. ובעיקר דין טעונה נחלקו הסמ"ע והט"ז (סי' ערב סי"ג) בביאור דברי הגמ', דלדעת הט"ז אין לאלץ את הריקנית להתעכב אחר הטעונה שהיא איטית יותר, ובספר משפטי הלוי למד מזה לנד"ד. אכן נראה שבזמנינו אי"ז שייך באוטובוס וכדו' כי אם במשאית כבידה, טרקטור ודומיהם.

התור במשנתו של האילת השחר

לפני שנים רבות נזקק מרן ראש הישיבה הגראי"ל שטינמן שליט"א לעבור טיפול בעיניו. לשם כך סודר לו תור במרפאה פרטית [של פרופ' ב.] בתל-אביב. בשעה היעודה הגיע ראש הישיבה למרפאה, כשהוא מלווה באחד ממקורביו. והנה נוכח מקורבו לראות כי ישנם כמה פרוטקציונרים אשר בהוראת הרופא נכנסו לפניו. תיכף הרים טלפון לאחד מעסקני הציבור וביקש שידאג לכך שראש הישיבה לא יאלץ להמתין. ואכן, תוך דקות ספורות נפתחה דלת חדר הרופא ובהדרת כבוד הזמין את ראש הישיבה להכנס לפני כולם. מרן הקפיד מאד על המעשה הזה באומרו שהוא חילול ה' כאשר יחשבו שנכנס לפני תורו. ותיכף בירר כיצד ידע הרופא כי הוא ממתין בחוץ. כאשר התברר לו ידו של מי היתה במעל, הודיע לו כי מעתה בטיפולים הבאים יבוא הוא בלעדיו...

(מפי בנו הגאון רבי משה שטינמן שליט"א)

*

שאלתי פעם את מרן שליט"א, כאשר ממתנים בתור לקבלת קהל בביתו וביניהם אנשים חשובים ותלמידי חכמים, את מי יש להקדים לפני האחרים.

והשיבני, כי אלו אשר מאחריהם עומד ציבור גדול של תלמידים - יש להם דין של 'רבים', בהיות כי כאשר ישמעו תלמידיו או חסידיו כי רבם המתין זמן רב - הרי יצטערו מכך, ואינו דומה לת"ח יחיד שצערו בהמתנה צער יחיד הוא.

◀ (מפי נאמן ביתו הרב יעקב רוזנשטיין שליט"א)

כאשר עומדים המוני בית ישראל ומצפים להכנס לחדרו של מרן שליט"א, ובין הממתנים ישנם ילדי חלאקה הבאים לקבל את ברכתו - ההוראה היא להקדימם בתור. [וכפי הנראה כמה טעמים בדבר: א. שהרי ילד קט קשה לו יותר הסבל וסבלנותו קצרה, וכדברי המאירי המובאים לעיל פ"א. ב. משום שלכך ילד בן 3 אינו לוקח יותר מרגע קט, ואינו בדין שיוקדמו אנשים הבאים עם שאלות כבדות משקל העלולות להיסחב דקות ארוכות, וכדלעיל פ"ב סי"ב. ג. מחמת התרגשותו של הילד וחוסר סבלנותו - מצוי שהוא פורץ בבכיות רמות ומפריע לשאר הממתנים].

✿ בתור לאושוויץ ... ✿

מעשה שהיה באחת הצרכניות בבני־ברק, כאשר הלקוחות עמדו בתור ליד הקופאית כדי לשלם על המוצרים שלקחו. הכל המתינו בסבלנות לתורם, והנה לפתע מגיעה אשה זקנה, וצועדת אל ראש התור, תוך שהיא עוקפת את כל האחרים.

חלק מהאנשים צעקו לעברה 'גברת, יש תור', אבל האשה המשיכה לצעוד, והשיבה להם כהאי לישנא: אני כבר המתנתי די והותר בתור ל... אושוויץ, הרגליים שלי כבר אינן מסוגלות לעמוד שוב!

השומעים נדהמו למשמע התגובה, ואם לא היה די בכך - הפשילה הזקנה את שרוולה, והראתה לכולם את המספר הצרוב לה על היד. הנוכחים באותו מעמד ביקשו את סליחתה על הצער שגרמו לה, אך גם לקחו מכאן פרק־מוסר, שלפני שצועקים על מאן־הוא, יש לחשוש שמא הוא אפוף בבעיות וצרות, ולמרות שכמובן אין הוא נוהג בצדק בכך שהוא עוקף את התור, אבל מי שצועק עליו - עלול לעבור על איסורים החמורים שבעתיים מ'איסור' עקיפת תור.

(עלינו לשבח בראשית עמ' תקב)

פרק שביעי

הלכות המצויות בעמידה בתור

איכא דרכא אחרינא

א. ישנם שני תורים, האחד לקופאי [או קופאית הלבושה כדין], והשני לקופאית הלבושה שלא כדין – פשוט שחייב לעמוד בתור הראשון וכדברי הגמ' בב"ב (נו"ע"ב) דהיכא דאיכא דרכא אחרינא מיקרי רשע. אולם אם התור השני קצר יותר – אינו מחוייב להמתין זמן רב בתור הראשון⁸¹.

קופאי וקופאית

ב. היה התור הראשון לקופאי והשני לקופאית ללא בעיות צניעות – אין חיוב להעדיף התור לקופאי על פני התור לקופאית, אף אם שני התורים שווים באורכם. [ומ"מ מידת חסידות להחמיר]⁸².

81. כפי העולה משו"ת אג"מ (אה"ע ח"א סי' נו), וכן הביא בספר שלהי דקייטא (סי' כד) בשם הגר"י פ"ש והגר"ח קניבסקי. ועי' עוד בספר אום אני חומה (עמ' נד), והוא ע"פ התוס' בע"ז (מח: ד"ה אי), ע"ש.

82. כ"כ הגריפ"ר בהערותו לסעיף זה, ומשום שדברי הגמ' דמיקרי רשע מיירי בנשים העומדות על הכביסה ולבושות שלא כדין אך לא מצינו איסור ללכת במקום נשים הלבושות כהלכה גם בדאיכא דרכ"א. והטעם בפשוטו משום שבצנועות האיסור רק אם מסתכל ומתכוין ליהנות ובפרוצות אסור גם ראייה בעלמא (וכדכ' במ"ב סי' ע"ה סק"ז ובאג"מ או"ח ח"א סי' מ') ושם רשע הוא כשמביא עצמו לידי נסיון של ראייה אסורה.

אמנם יל"ה ע"ד הנהגת בגמ' שם פ"י רשב"ם "שצריכות לעמוד שם יחיפות לגלות שוק לעמוד בנהר", הרי שעל יחיפות בלבד כבר קרי ליה רשע וא"צ שיהיו פרוצות ממש, ובעוה"ר בזמננו במקומות רבים דרך הקופאיות להתלבש באופן המושך את העין ואף אם יצאו מכלל "פרוצות" מ"מ לכלל "צנועות" לא הגיעו ועכ"פ לא עדיפי מיחיפות ומגלות שוק שע"ז מיירי בגמ', וא"כ ודאי שבכה"ג מדינא דגמ' יש להעדיף התור לקופאי [כל עוד אין הבדל משמעותי באורך התור וכן"ל].

לעמוד בין שתי נשים

ג. אף שאין לעבור בין שתי נשים⁸³ – מותר לעמוד בתור בין שתי נשים [כל עוד אין חשש נגיעה, כמובן], דממנ"פ, אם נחשבות הן כעומדות הרי גם הוא עומד, ואם כהולכות הן חשבות הרי אף הוא הולך⁸⁴.

לעמוד אחרי אשה

ד. אף שאסור ללכת אחרי אשה⁸⁵ – נראה שהעמידה בתור אינה בגדר "הליכה"⁸⁶, ומ"מ יסב פניו לצדדין. אכן אף אם ירצה להחמיר בכך – ודאי אין לו את הזכות לעמוד לפניו אלא יעמוד אחר אלו שאחריה⁸⁷.

הנצרך לנקביו

ה. העומד בתור לבית הכסא ויודע בנפשו שאינו יכול להשהות עצמו, אעפ"כ אין לו לדלג על קודמיו בלא רשותם שהרי אינו יודע שמא אף הם כמוהו. אכן אם עומד בתור סתם ונצרך לנקביו [ואין באפשרותו לעזוב התור] – נראה שמותר לדלג על התור ואינו מחוייב לקבל רשותם שהרי גדול כבוד הבריות, ובפרט לפ"ד המאירי המובאים לעיל שכל היכול לסבול העיכוב יותר ידחה מפני חבירו⁸⁸.

83. פסחים קיא., ועי' בס' שמירת הגוף והנפש (סי' קיא) מה שדנו הפוסקים בעיקר הך קפידא.

84. והוא עפמ"ש"כ בשו"ת שלמת חיים (הלכות שמירת הגוף"נ סי' עג בהוצ' קרן רא"ם) שלא הזהירו אלא בהולך בין העומדות או להיפך אך בדרך הילוכם אין קפידא.

85. אה"ע סי' כא ס"א.

86. הערת הגרי"ד: פעמים העמידה בתור אחר אשה, חמורה מהליכה אחריה.

87. ובספר אום אני חומה (עמ' סג) כתב בשם הגרש"א דאיסורו בהליכה דוקא שמא ירהר בהילוכה ובתנועותיה, ושם (עמ' סד) סתר משנתו וכ' דאפי' לעמוד בתור אסור, וצ"ע.

88. כנ"פ.

דחיפות בתור

ו. כאשר הצפיפות בתור גורמת לדחיפות והדיפות, העומד אחרון דוחף דחיפה קלה וממנה נוצרת שרשרת דחיפות ארוכה עד העומד ראשונה אשר נאלץ לספוג את התוצאות – אין על העומדים באמצע לצאת מן התור בכדי למנוע זאת, שאינם אלא "קרקע עולם", ועוד שהדחיפות תהיינה אף בלעדיהם⁸⁹.

הקדמת מלווה ללווה

ז. לוה העומד בתור ורוצה לוותר על תורו בשביל מלווה שהגיע אחריו – אסור הדבר משום רבית⁹⁰.

89. כנ"ל.

90. שו"ת מנחת פרי ח"ד סי' נו. הערת הגרש"ל: אא"כ היה עושה כן בלאו הכי, דאז אין בזה משום רבית וכדקי"ל בהלכות רבית.

❧ "עומדים צפופים" ... ❧

היה זה בראש השנה תרצ"ב, הציבור הענק שהגיע לחצר הקודש גור נדחק בהמוניו לחזות בזיו פניו של הרבי האמרי אמת זי"ע, ובשביל כך היה עליהם לעמוד שעה ארוכה בתור צפוף ובלתי נסבל. בין הנוכחים בלט בחור אמריקאי צעיר מתלמידי ישיבת ראדין, אשר נדחק אף הוא בין ההמון, אך לא היה רגיל לצפיפות הגוראית, ומפיו נפלטה אנחת כאב: אוי!

אותו "אוי" הגיע לאזניו של חסיד זקן העומד לידו, שגם לו היה צפוף לא פחות, ותיכף הקנה לו פתגם קצר וקולע: "עומדים צפופים, משתחווים רווחים", וכך הסביר לו: אם "עומדים", שכל אחד עומד על שלו - אזי צפופים, אך אם "משתחווים" - כלומר אדם מכניע ומבטל עצמו כלפי חבירו - אזי מרווח וטוב לו...

(מפי בעל המעשה - זקני רבי אלכסנדר לינצ'ר זצ"ל)

❧ זכות היא לעמוד בתור בתוך עמך בית ישראל ❧

מנהגו של כ"ק האדמו"ר מצאנז שליט"א בימים שלפני ראש־השנה, להגיע בכל יום לריכוז אחר של חסידיו ולקבלם לברכת השנים בעיר מגוריהם. בכך נחסך העומס הרב שהיה קיים בין הבאים לקבל את ברכתו לקראת השנה החדשה.

באחת השנים, השתרך תור ארוך בכניסה לחדרו אשר בביהמ"ד צאנז בבני ברק, המוני חסידים עמדו בתור מסודר והמתינו להיכנס. והנה, נדהמו הכל כאשר לפתע נצפה כ"ק האדמו"ר מגור שליט"א נכנס ונעמד בין המתמנינים. הגבאי האחראי על התור ניגש אליו בחרדת קודש ופינה לו את הדרך להיכנס ראשון, אך הרבי מגור מסרב. לא הועילו כל ההפצרות, ולמתפלאים השיב: "וכי יש זכות גדולה יותר לפני יום הדין מאשר לעמוד בתור בין יהודים המבקשים להתברך בשנה טובה?".

מו"מ עם דודי הגר"ש לינצ'נר שליט"א בענין קדימה בטרמפיאדות

בס"ד ט"ו אייר תשע"ד

לידידי ב"א הרה"ג ר' שמואל שליט"א

עברתי על הקונטרס תורת התור, והדברים נפלאים ממש וראויים להפיצם בישראל, והנני רושם מה שנתעוררתי בדבריו.

בפ"ה ס"ג כתב, העומדים בטרמפיאדה והגיע רכב עם מקום אחד, האחד צריך להגיע לאותו מקום שמגיע בעל הרכב, והשני צריך להגיע לחצי הדרך, יש זכות קדימה לאותו שצריך להגיע למקום שמגיע בעל הרכב, אף שהגיע אחרון. ובאמת ששורש דין זה הוא מהנאמר בסנהדרין לב: בב' ספינות שהגיעו למיצר, אחת קרובה לעירה והשניה רחוקה, שנותנים זכות קדימה לרחוקה, ולפי המבואר במאירי שם היא קודמת אף שהגיעה אחרונה.

ונראה פשוט שאם העיכוב לקרובה היה גורם לה להגיע לעירה מאוחר יותר ממה שתגיע הרחוקה לעירה - ודאי שהקרובה קודמת, שכל ענין קדימת הרחוקה הוא מצד עיכוב הזמן שלוקח לה להגיע לעירה, ואם כשנקדים אותה זה יגרום לקרובה איחור זמן יותר מן הרחוקה - אין מן הדין להקדים בזה הרחוקה. וא"כ ה"נ אם ע"י שיקדים את זה שצריך להגיע למקומו של בעל הרכב, עלול לגרום לשני שצריך רק חצי הדרך עיכוב שיתכן שעד שיגיע רכב אחר יגיע למחוז חפצו מאוחר יותר מן הצריך למקום הרחוק - אין סברא להקדים הרחוק, אלא להקדים מי שהגיע ראשון.

והנה בפ"ג ס"א הביא ד' הערוה"ש דדין קדימה בבי"ד ליתום ואלמנה וכדו' הוא רק כשהגיעו יחד לבי"ד, ורק בת"ח יש להקדימו אף שהגיע אחרון.

ובצדק העיר הרמ"ו שזה דלא כהמאירי שכ' שרק בשוים מקדימין את הקודם. ובאמת נראה שד' הערוה"ש מדוייקים בטוש"ע שם, שבדין של ת"ח המובא בס"א שם כ' להדיא אף שהגיע אחרון, ואילו בדין יתום ואלמנה בס"ב שם לא כ' אף שהגיעו אחרונים, ומשמע שזהו דוקא בהגיעו בב"א וכד' הערוה"ש.

ואם הדברים נכונים יש ללמוד מכאן דלא קי"ל כהמאירי בזה, וכל הדברים המוזכרים בסנהדרין לב: טעונה ושאינה טעונה, קרובה ורחוקה, זה דוקא בבאו בב"א ולא כשא' הגיע ראשון. וא"כ זה שהגיע ראשון קודם אף שהוא צריך להגיע רק לחצי הדרך, והשני צריך להגיע למקום רחוק יותר.

ביקרא דאורייתא ובברכה מרובה

שלמה

*

בס"ד כ' אייר תשע"ד

לדודי ומעודדי הג"ר שלמה שליט"א

ייש"כ על מכתבו הבהיר, וזאת אשר יש לי להעיר.

מש"כ להוכיח מהטוש"ע כד' הערוה"ש, מדכתבו בס"א גבי ת"ח "אפי' בא לבסוף" ואילו גבי יתום ואלמנה לא כתבו כן – לעד"נ דאינו מוכרח, דהנה באמת דין קדימת ת"ח נזכר פעמיים, פ"א בס"א ופ"א בס"ב, ובהשקפה ראשונה הדבר צ"ב מאי טעמא איכפל לאשמועין. ובהשקפה שניה היה נראה דשני דינים הם, דבס"א הנושא הוא באופן שבאו לפני הדיין בזה אחר זה, וכדפתח "צריך הדיין שיקדים לדון הדין שבא לפניו תחילה", וע"ז כ'

"אבל צריך להקדים דין של ת"ח אפי' בא לבסוף", מפני דבאופן זה מיירי, שאחד הגיע קודם והשני אח"כ. משא"כ בס"ב מיירי באופן שהגיעו יחד, וכדכ' "היו לפניו דינים הרבה מקדימין דין היתום לדין אלמנה ודין אלמנה לדין ת"ח ודין ת"ח קודם לדין ע"ה", אשר ע"כ הביא שוב דין קדימת ת"ח, היינו באופן שכולם הגיעו יחד. אבל באמת ת"ח קודם אפי' בהגיע לבסוף וכדכ' בס"א.

אך אין הכרח שביתום ואלמנה אינו כן, דביתום ואלמנה לא דיבר באופן שהגיעו אחד אחר השני. והא דבס"א הזכיר רק ת"ח – נראה דבס"א מיירי בדין מסוים על הדיין שעליו להקדים ת"ח בכל אופן מצד עשה דכבוד התורה, משא"כ ביתום ואלמנה דאין על הדיין דין להקדימם לאחרים אלא שמצד דיני הקדימה דידהו הם קודמים לאחרים ובה מיירי בס"ב. ומדוקדק היטב דבס"א כ' "צריך הדיין שיקדים" וכו', ובס"ב לא כ' על הדיין אלא בסתמא "מקדימין דין היתום כו' ודין ת"ח קודם לדין ע"ה", ומכיון דמיירי בהלכות קדימה שביניהם ואינו דין על הדיין – על כן הביא כל דיני הקדימה ובתוכם דין קדימת ת"ח אע"פ שהובא כבר בס"א דשם הוא דין אחר וכנ"ל.

וא"כ נמצא דמצד הזכות קדימה אין הבדל בין ת"ח לאלמנה לגבי החילוק בין באו בב"א לבאו בזה אח"ז, ורק לגבי הדין המוטל על הדיין להקדים – רק לגבי זה מצינו שנא' רק בת"ח. ומעתה יתכן [בהשקפה שלישית] דכל הנאמר בס"ב הוא לאו דוקא בבאו בב"א אלא אף בזה אח"ז, אלא שהדגש הוא מצד הדיני זכות קדימה שביניהם ולא מצד הדיין, ואין לנו ראייה לכאן ולא לכאן, ושוב אין הכרח דלא קי"ל כהמאירי, וכל ד' הגמ' בסנהד' הם אפי' בהגיעו זה אח"ז. וא"כ בנד"ד באמת יש להקדים את זה שצריך לבוא למקום שבעל הרכב מגיע. [ומסתמא הכל לפי הענין, דהנה לו יצויר שביציאה מירושלים יוצא רכב לכיוון מירון, ואחד העומדים שם צריך למירון והשני לטלז'סטון

- הרי פשוט שאף אם הגיע אחרון מידת הצדק להקדים הצריך למירון, ולא נקטתי אלא דוגמא בעלמא להראות עד היכן הדברים מגיעים].

והנה לפמש"כ יוצא עוד, דהך דינא דס"א שצריך הדיין להקדים הראשון תחילה זהו רק דין על הדיין, אבל מצד זכותי הקדימה שבין המתדיינים לא מצינו דין קדימה לראשון שבא, דבס"ב מיירי רק באינם שוים. ונראה דאכן מקורו של ס"א הוא מהגמ' בסנהד' (ה.) כקטן כגדול תשמעון, וכפי שהערנו בפ"א דין זה הוא דין מסוים על הדיין שיהא חביב עליו דין פרוטה כדין מאה, אבל מצד זכותי המתדיינים אין דין מיוחד בהלכות ב"ד להקדים הראשון להבאים אחריו, וע"כ לא הביאו השו"ע בין הלכות אלו, כי אם יש דין כזה [או שאינו דין רק הנהגת צדק ויושר, עי' מה שהארכנו בפ"א] הרי שהוא נלמד מהגמ' דשתי ספינות והוא דין כללי ואין מקומו בהלכות דיינים.

בכבוד ויקר

שמואל

הענוים - ללא תור

באחד מימי שישי הגיע הגאון ר' אברהם [גנחובסקי זצ"ל] לביתו של הגאון ר' חיים [קניבסקי שליט"א], במקום המתינו כבר מספר אנשים. נכדו של ר' חיים הכניס את הגאון ר' אברהם לפניהם ויהודי שלא הכירו זעם על עקיפת התור. כנראה שר' חיים עצמו גם הבחין בכך, וכאשר ר' אברהם שהה בחדר אמר לפתע את הדברים דלהלן:

התורה אומרת "ויקרא משה להושע בן נון יהושע", וביונתן תירגם "וכד חמא משה ענוותנותיה קרא משה להושע בן נון יהושע". נשאלת השאלה מה ענין ענוה לכאן? וכתב בספר "אוהב ישראל" (ליקוטים פ' שלח) דאיתא במדרש כי תחיית המתים תהיה על פי סדר אלפא ביתא - הנקראים באות א' יקומו ראשונה, אחריהם ב' ג' וכו'. א"כ נמצא לכאורה שכאשר נוספה ליהושע האות י' הוא יקום מאוחר יותר לתחיית המתים. אבל, כיון דאיתא עוד שהענוים יוקדמו ויקומו שלא לפי סדר א' ב', לכן יכול היה לקרוא לו יהושע.

מבואר מזה, אמר הגר"ח, שהענוים - ללא תור וללא סדר...

(ו"יאמר הנני" עמ' 490)

ניצול זמן ההמתנה בתור

חוסר הסבלנות המצוי בין העומדים בתור בכל מקום שהם, הוא חלק בלתי נפרד מן התור. מהסיפור הבא למדים אנו כי ככל שנמתין זמן רב יותר נוכל להרויח יותר:

סיום הש"ס בביתו של מרן הגרז"ר בענגיס זצ"ל בעל ה"לפלגות ראובן" היה דבר שבשיגרה. רגילים היו בני ביתו לראותו מסיים מסכת אחר מסכת עד שסיים את הש"ס כולו, וחוזר חלילה.

אך הפעם, נדמה היה כי התרגשות מיוחדת אופפת אותו לרגל סיום הש"ס שמסיים הוא בפעם המי יודע כמה. בני הבית שהבחינו בכך הביעו את תמיהתם בפניו: מה יום מיומיום? וכי שונה הוא הש"ס הזה מקודמיו אשר לכבודו מתרגש הרב יותר מתמיד?

תשובתו של הרב הפתיעה את הנוכחים: אכן, אין זה סיום הש"ס רגיל. הש"ס אשר אותו זוכה אני לסיים היום - הינו ש"ס שנלמד כולו בשעות ההמתנה בתור. בכל פעם שהזדמן לי להמתין בתור, שולף הייתי את הגמרא הקטנה מכיסי ולומד בה עד שהגיע תורי. תור רדף תור, דף לדף הצטרף, והנה זכיתי לסיים "ש"ס שלם של תור", ועל כך שמחתי הגדולה.

(מפורסם מפי השמועה)

*

זכורני משנים עברו בקום הישיבה, שלא היו הרבה ברזים בחדר האוכל, והיו צריכים להמתין כמה רגעים לנטילת ידים, והיה אחד מבני הישיבה שהיתה לו קביעות באותו הזמן ללמוד בספר "חיי אדם". אותו בחור גדל ונעשה לאילנא רברבא.

(מרן הגר"ג אדלשטיין שליט"א - "דרכי החיזוק")

תשובות הגאון הגדול **רבי יצחק זילברשטיין** שליט"א גאב"ד רמת אלחנן
העוסקות ברבים מהנידונים שהבאנו⁹¹:

א.

העומד בתור ובא אחד ועקפו, האם יש לו דין גזלן

שאלה. כאשר שני אנשים באים ואחד קדם, המנהג הוא שמי שבא ראשון קודם, ויש להסתפק האם יש לזה מקום גם בהלכה? והאם מי שגונב את תורו של חברו, יש לו דין גזלן?

תשובה. נראה שמקור מנהג זה שיש קדימה בתור, הוא מדאמרינן בסנהדרין דף ח ע"א 'כקטן כגדל תשמעון', אמר ריש לקיש שיהא חביב עליך דין של פרוטה כדין של מאה מנה, למאי הלכתא אילימא לעיוני ביה ומיפסקיה, פשיטא אלא לאקדומיה, ופרש"י שאם בא לפניך דין של פרוטה, וחזר ובא דין אחר של מנה, הקודם לפניך, הקדם לחתוך. ויעוין גם במסכת ר"ה דף כג ע"ב זוג שבא ראשון, בודקין אותו ראשון.

וביסוד טעם הדין, מצינו כמה טעמים:

א. מדין פשרה – מדברי המאירי בסנהדרין דף לב ע"ב נראה שאין לזה עיקר מן הדין, שכתב שיש דברים שאין מידת הדין שולטת בהם, ואתה צריך לחזר בהם אחר מה שראוי יותר, ולהכריע את האחד, למה שאין מידת הדין מחייבת אותו, דרך פשרה ומידה מעולה. ולכן לא כל מי שבא קודם, הוא ראשון, אלא שיש סדר לקדימות, כגון חולה קודם לבריא, ויתום אלמנה וכן תלמיד חכם קודמים לכל אדם, וכשאלו אחד מאלו הקודם קודם.

91. הועתק ברשות הגאב"ד שליט"א מתוך ספרו "חשוקי חמד" (סנהדרין דף ח.).

ב. מדין מנהג שכך נהגו – בספר אור ישראל (כוכבי אור עמוד עב) כתב שהתור הוא מנהג בני אדם. שמנהג העולם במקום אשר יתאספו המון אדם רב... כמו בחצר בית הנתיבות, אשר יבואו המון אדם רב, לבקש פתקי מסע, וכל אחד רוצה למהר ולהשיג חפצו בתחילה, הנה הושם לחוק ולמנהג קבוע, כי כל מי אשר מקדים לבוא, הוא ישיג מטרתו תחילה. ועל כן למען שמור על הסדר, יעמדו כל הבאים בשורה זה אחר זה, למען אשר כל המקדים לבוא, יזכה להיות ראשון.

מצאנו גם ביחס לתור, את מכתבו של הנצי"ב הרומאי שהיה בירושלים בשעת הקרבת קרבן פסח, (כמובא בספר שבט יהודה ובסידור בית יעקב) וזה לשונו: ובהגיע יום העשור [לחודש ניסן] היו יוצאים כולם לקנות את הזבח הנקרא אצלם פסח, ומתקנת היהודים שכשיוצאים לעבודה זו לא יאמר שום אדם לחברו גש הלאה, או שיאמר הניחני ואעבור, אפילו היה האחרון שלמה או דוד מלכם. ושאלתי לכהנים כי זה אינו מדרך המוסר, [כלומר שאין זה מדרך המוסר לתת למלך לעמוד בתור, ולא להקדימו לאחרים], והשיבו כי הוא להראות שאין גבהות לפני המקום בזמן הכנת עבודתו, כל שכן בעבודתו ממש, ובאותם שעות כולם שוים לטובה, עכ"ל. מבואר שגם אז היה המנהג שמי שבא קודם מקדימים אותו, ורק למי שחשוב כגון מלך, היה נותנים לו להיות קודם, חוץ מבקניית קרבן פסח, שאז כולם שווים.

ולפי זה יש לדון אם מי שעקף התור יש לו דין גזלן, שיתכן שכיון שאינו אלא מדין פשרה של צדק, או ממנהג שנהגו כן, לא גזל לו כלום, אלא עבר על המנהג, אך יתכן שלאחר שכבר נהגו, א"כ הזמן הזה שייך אליו, וגורם לו נזק. ועכ"פ עובר על 'ואהבת לרעך כמוך', שכמו שכל אחד רוצה שלא יעקפו אותו בתור, כן יש לו להקפיד שלא לעקוף אחרים.

ב.

הגיע והכריז אני הבא בתור, ויצא לסידורים או לאסוף מצרכים

שאלה: הנכנס לצרכניה, ורואה שיש תור ארוך בקופות, האם זה הגון לקחת עגלה ולהעמידה בתור, ולומר לעומד לפניו אני אחריו בתור, ובינתיים מתחיל למלאות את העגלה עם מוצרים, וכשגמר את הקניה, אז יגיע כבר התור, אך האנשים מאד מתמרמרים, שהרי אנחנו נהגנו כדרך אנשים, קודם לקחנו את המוצרים אשר אנחנו צריכים, ואחר כך נעמדנו בתור, וחכינו חצי שעה, האם יש מקום לטענתם, או שמא יכול לומר להם, מה הנפקא מינא אם אני עומד בתור, או שאני בינתיים מביא מוצרים?

שאלה נוספת: בבית מרקחת אשר יש שם תור ארוך, נכנס אחד ושאל מי אחרון בתור, וכשאחד הצביע שהוא אחרון אמר לו אני אחריו, ויצא לסדר עניננו כעבור כמחצית השעה הגיע, והודיע שעכשיו תורו, לפליאת האנשים הרי רק עכשיו נכנסת, הודיע להם שכבר היה כאן לפני חצי שעה, ורק יצא לסדר עניניו, והאנשים מאד מתמרמרים, אנחנו ממתינים כבר כאן חצי שעה, והנה הוא רק בא וכבר מגיע תורו, האם הם צודקים?

תשובה: כמבואר לעיל שכל יסוד התור שמי שהגיע ראשון הוא קודם, הוא מבוסס על הצדק והיושר ומנהג העולם, בכל השאלות המתעוררות בתורים, יש לבדוק היכן הצדק והיושר, ולפי זה יש לנהוג.

ונראה שבשאלה הראשונה, כיון שדרך רוב האנשים קודם לאסוף את המצרכים ואח"כ לגשת לתור, ואם כולם ינהגו קודם לעמוד בתור ואח"כ להתחיל לאסוף מצרכים, יתעורר אנדרלמוסיה, א"כ מסתבר שאין זה מהצדק והיושר, לעשות כן, ולכן קודם יאסוף את המצרכים, ואח"כ ימתין בתור.

ולענין השאלה השניה, נראה שכיון שהרי כולם ממילא ממתנים לתורם, וא"כ מה נפקא מינה אם הוא יושב וממתין לתורו באפס מעשה, או שהוא בינתיים מנצל את זמנו לצורך סידורים, ומה שאנשים מתמרמרים שהם ישבו והמתינו חצי שעה, והוא מיד נכנס לתורו, אין זה אלא צרות עין, ומה איכפת להם, אם ישב כאן, או שהלך, אך יש לו לבקש מהאדם הנשאר להמתין, שיודיע לבאים אחריו, שיש כאן אדם לפניו, כדי שלא יהיה להם לאחר מכן עגמת נפש, שחושבים שהתור שלהם כבר מתקדם, ופתאום מגיע עוד אחד.

ג.

הגיע לחנות ראשון, והשני רוצה לקנות דבר גדול האם מותר למוכר להקדימו

שאלה. הגיע לחנות למוצרי חשמל, וביקש לקנות דבר פשוט, שהמוכר מרויח עליו כסף קטן, לאחר מכן נכנס אדם וביקש לקנות מוצר גדול, שהמוכר מרויח עליו הרבה, ומראה סימני קוצר רוח, שהזמן שלו קצר, האם מותר למוכר לעזוב את הלוקח הרוצה לקנות מוצר קטן, ולעבור לשרת את הלוקח הרוצה לקנות מוצר רווחי יותר, או שמא אין זה מן היושר?

תשובה. נאמר בסנהדרין דף ח ע"א 'כקטן כגדל תשמעון' אמר ריש לקיש שיהא חביב עליך דין של פרוטה כדין של מאה מנה, למאי הלכתא אילימא לעיוני ביה ומיפסקיה, פשיטא, אלא לאקדומיה. והקשה המהרש"א וקשה דאכתי מהיכא תיסק אדעתין להקדים דין של ק', כיון שבא לפניו קודם דין של פרוטה, דפרוטה של העני ודאי שהיא שקולה כמו ק' מנה של העשיר. ויש להשיב בזה לפי שהותר לדיין ליטול שכר בטלתו דמוכח, והשתא מדין של ק' מנה יוכל ליטול שפיר שכר בטלתו, אבל מדין של פרוטה לא יוכל

ליטול שכר בטלתו, דא"כ לא יהיה הדין בפרוטה, ואין נזקקין לפחות משהו פרוטה, גם אפשר שהפרוטה כולה לא תספיק לשכר בטלתו, ושמוא יאמר הדיין אקדים הדין של ק' מנה שאוכל ליטול ממנו שכר בטלתי, וע"כ הזהיר עליו הכתוב כקטן כגדול תשמעון, שאם בא קודם לפניך הדין של פרוטה הקדימהו אף שלא תטול עליו שכר, עכ"ד.

והקשה הערך שי (חו"מ סימן י) על דברי המהרש"א, וכי זה עדיף מהשבת אבידה, דאם יש לו מלאכה, שלו קודם, וילפינן לה מ'אפס כי לא יהיה בך אביון'. ולפי זה נראה דבזמן הזה שנוטלים שכר לדון, יש לומר שאף אם קדם בעל הפרוטה לשטוח טענותיו, יכול הדיין לדחות ולשמוע את בעל המנה אם יש בזה לדיין הפסד דמוכח, כגון שלא ימתין בעל המנה, וכהאי גוונא חייו קודמים כמבואר בשו"ע (סימן רסד ס"א).

מבואר בדברי הערך שי, שהלכה זו, שאסור להקדים את הגדול המאוחר אם כבר התחיל לשמוע את טענותיו של הקטן המוקדם, נאמרה רק אם אין הדבר נוגע להבטחת שכרו של הדיין, אבל אם קיים חשש שהגדול המאוחר יילך, וישאר הדיין ללא שכרו, מותר לו לעזוב את הדיון של הסכום הקטן באמצעו, ולדון בסכום הגדול כדי להבטיח את שכרו, משום שחייו קודמים.

ויתכן שהמהרש"א יסבור שאפס כי לא יהיה בך אביון, נאמרה במצות שבין אדם לחבירו, כגון השבת אבידה, אבל לדון דין תורה, היא גם מצוה שבין אדם למקום, ומצוה לדון גם אם יפסיד עבור מצוה זו.

ובעניננו נראה שלכו"ע יכול המוכר לעזוב את הלוקח הקטן, משום שאין מצוה למכור מוצרים לחבירו, וחי"ך קודמים, ולכן יכול לעזוב את הלוקח הקטן, ולמכור מוצר ללוקח הגדול שבו הוא מרויח יותר.

ד.

האם רופא יכול להקדים את הבא אחרון, כיון שהוא משלם יותר

שאלה. רופא שבא אליו מטופל עני, שהוא חולה שאין בו סכנה, והרופא יודע שהוא לא יוכל לקבל ממנו שכר הרבה, מאידך לאחר מכן בא חולה עשיר, שהרופא מקבל תשלום מכובד, מעבר למה שמקובל לתת, האם הרופא יכול לדחות את הטיפול בעני שהגיע ראשון, למרות שכבר התחיל לטפל בו, לטובת החולה העשיר שהגיע לאחר מכן?

תשובה. לכאורה דומה הדבר למחלוקת אשר בין המהרש"א לערך שי, בד"ן הרוצה לדון בסכום הגדול תחילה, כדי להבטיח שכרו, אשר לדעת המהרש"א אסור, ולערך שי מותר. ולכאורה גם ברופא לדעת המהרש"א יהיה אסור לטפל תחילה במי שבא לאחר מכן, למרות הרווח של הדין, ולדעת הערך שי מותר. ואולי גם לשיטת המהרש"א דין זה של כקטן כגדול תשמעון, שאסור לעזוב הטיפול בעני, לטובת העשיר, נאמר רק בד"ן, אבל לרופא אולי מותר.

ונראה שאם העני נותן שכר סביר, והעשיר נותן הרבה יותר, יתכן שאסור לדחוק רגלי העני, שהנה נאמר בשו"ע (יו"ד סימן שלו ס"ב) אסור לרופא ליטול שכר החכמה והלימוד, אבל שכר הטורח והבטלה מותר. וכתב הפרישה ששכר ה"לימוד והחכמה", הוא מה שהרופא מלמד את החולה או את המתעסק עמו, שיעשה לרפואתו כך וכך, וכן פירשו הש"ך והט"ז.

והסביר יותר הערוך השלחן וז"ל: מותר ליטול שכר בטלה וטירחא, אבל שכר הלימוד אסור, דאבידת גופו היא, והתורה אמרה והשבתו לו, לרבות אבידת גופו, ואמרינן בענין עשיית המצוות "מה אני בחנם אף אתם בחנם", הלכך שכר החכמה והלימוד אסור, אבל שכר הטורח ושכר הבטלה מותר.

כלומר שכר החכמה והלימוד הוא כשאומר לו קח סם פלוני, אבל כשהולך אצל החולה הוי שכר טירחא, וכן כשכותב לו לבית הרוקח ליתן כך וכך, הרי הוא שכר טירחא ומותר.

ולכאורה לאור זאת, כיון שמותר לרופא ליטול רק שכר בטלה, וא"כ אם העני נותן לרופא שכר בטלתו, הרי שילם לו כל מה שצריך, ואסור לדחוק רגליו לטובת העשיר, שנותן יותר, והערך שי לא אמר דברו, רק כאשר הדין לא יקבל כלום מהדין של העני, ובדין של העשיר יקבל שכר בטלתו.

אך יתכן שכהיום מותר לרופא ליטול שכר, ולא רק שכר בטלה, וזאת על סמך הדברי חמודות (מסכת בכורות פ"ד אות יד) שכתב, שדיין שמינו אותו מיוחד לדון, מותר לו לקבל שכר, ואין זה בכלל מה אני בחנם, וזאת לפי מה שכתב הרשב"א (הובא ברמ"א חו"מ סימן לד סעיף יח) שמותר ליטול שכר לילך ולראות הענין שיהיה עד, שלא אמרו שאסור לעדים ליטול שכר על עדותם, אלא בעדים שנעשו עדים כבר, שהם מצווים להעיד, אבל מי שאינו מחוייב להעיד, ונוטל שכר ללכת למקום המאורע ולראותו ולהיות עד, מותר לקבל שכר עבור ההליכה. עכ"ד הרשב"א, וכן הדין בדיין שאם ממנים אותו וקובעים אותו להיות יושב ודן לכל הבאים לפניו, אין זה בכלל מה אני בחנם, לפי שאם לא היו קובעים אותו לא היו הכל באים לפניו, אלא לפעמים יבוא אחד ויבררהו, ולפעמים יבוא אחר ויברר לאחר, אבל מפני שהוקבע להיות דיין באים הכל לפניו, והוא דומה לעד שרשאי ליטול שכר לילך ולראות העדות דשרי.

ונראה שהוא הדין ברופא שהלך ללמוד רפואה, במטרה להיות קבוע ופנוי לכולם, ולרפא את כל הבאים לפניו. שמאחר ולא חייב ללמוד רפואה ולהתפנות לכולם, מותר לו ליטול שכר. [ובדומה לאדם המתפנה מעיסוקיו כדי לחפש מציאות להשיבו לבעליהם שמותר לו ליטול שכר], ודווקא

בימים הקדמונים שהרופאים לא התפרנסו מהרפואה ועיסוקם היה מדברים אחרים, אסור היה לרופא ליטול כי אם שכר טירחא ושכר בטלה, אבל בימינו כאשר מתפנה מכל עיסוק אחר ולומד רפואה על מנת שיוכל גם להתפרנס מכך, דומה הוא לאדם שהולך לראות מאורע מסויים כדי שיוכל להעיד.

ונראה שאף לפי הסברא שמותר לרופא ההולך ללמוד רפואה לצורך פרנסתו ליטול שכר, מ"מ לא יקדים את העשיר הנותן שכר הרבה, ואינו דומה לדיין שכתב הערך שי שמותר להקדים העשיר שנותן שכר בטלה, כי מצוותו של הדיין היא הצלת ממונו של הזכאי, וכאשר הנדון הוא הצלת ממון, גם בממונו של הדיין יש להתחשב, וחיי קודמים, ולכן פסק הערך שי שמותר לדיין להפסיק את הדיון, במשפטו של הסכום הקטן, ולדון בסכום הגדול. מה שאין כן אצל הרופא, שמצוותו היא "השבת הגוף" או "וחי בהם" או "ורפא ירפא" או "לא תעמוד על דם רעך", בכל אלה אין להתחשב בשכר של הרופא, שיכריע בקדימה של הצלת הגוף, ומשום כך אין לו להקדים את החולה האחרון, כדי להבטיח את שכרו, כי ממון הרופא אינו יכול להכריע בין יסורי ותחלואי החולים.

ה.

שנים הבאים לדין, ואחד מהם כהן האם יש להקדימו

שאלה. נאמר במסכת סנהדרין דף ח ע"א שיש להקדים הבא לפניו קודם, וכתב השו"ע (חו"מ סימן טו סעיף ב) היו לפניו דינים הרבה, מקדימין דין היתום לדין האלמנה, ודין האלמנה קודם לדין תלמיד חכם, ודין תלמיד חכם קודם לדין עם הארץ, ודין האשה קודם לדין האיש. אך לא כתוב שיש להקדים דין הכהן לדין הישראלי, האם יש ענין להקדים גם כהן לישראלי?

תשובה. בשו"ת חקרי לב (חו"מ סימן ח) דן בשאלה זו, והקשה שהרי המשנה

בהוריות (דף יג ע"א) כתבה שיש להקדים כהן לישראל לענין לפדותו ולהחיותו, ולמה לגבי קדימה לדין לא הזכיר שום פוסק זאת, וסיים ועם שנראה לי יותר דגם לגבי דין תורה שייך קדימות אלו, אבל לבי מהסס איך לא אישתמיט שום פוסק לכתוב זאת.

מאיך הריטב"א במועד קטן (דף כח ע"ב) כתב וקדשתו לכל דבר שבקדושה לפתוח ראשון פירוש בס"ת, ולברך ראשון בסעודה, וליטול מנה יפה ראשון, וכן למישרי ליה תגריה ברישא.

והנה נאמר בנדרים (דף סב ע"א) אמר רבא שרי ליה לצורבא מרבנן למימר צורבא מרבנן אנא, שרו לי תיגראי ברישא, דכתיב 'ובני דוד כהנים היו', מה כהן נוטל בראש, אף תלמיד חכם נוטל בראש, וכהן מנא לן דכתיב 'וקדשתו כי את לחם אלקיך הוא מקריב', ותנא דבי רבי ישמעאל 'וקדשתו' לכל דבר שבקדושה, לפתוח ראשון, ולברך ראשון, וליטול מנה יפה ראשון.

והקשה התומים (סימן טו סק"ג) מדוע השמיטה הגמרא את הרישא שצריך להקדים את הכהן לדין, אלא ודאי דהעטרה לכהן הוא בדבר שבקדושה, ומה דבר שבקדושה יש בהקדמת דברי ריבות, ולכן השמיטו הגמרא.

מאיך החכמת שלמה (הגהות על השו"ע) כתב שמהגמרא בנדרים מוכח שכהן קודם לישראל, ואדרבה מה שתלמיד חכם קודם לכל אדם, לא למדנו אלא מזה שכהן קודם לישראל, ויתכן שזה מה שכתוב בגמרא לפתוח ראשון, אך נשאר בצ"ע אמאי לא הביאו זאת הפוסקים, ואולי משום שכהנים הכהנים הם רק כהני יחוס, יעו"ש.

ובספר מאזנים למשפט (שם סק"ו) כתב שלכן לא כתבו הפוסקים מצוה להקדים כהן, שלכהן ראוי לכבדו רק בגוף, אבל אין לצריך להפסיד ממון כדי לכבדו, וכיון שיש לפעמים הפסד ממון למתאחר, לכן לא הביאו זאת הפוסקים, אבל אם שניהם שווים ואין בקדימה הפסד ממון, צריך להקדים הכהן.

ו.

אוטובוס שהגיע לתחנה, האם יעלה ראשון מי שהגיע ראשון

שאלה. כאשר אנשים רבים מחכים לאוטובוס בתחנה, האם יש ענין כשיגיע האוטובוס שמי שהגיע ראשון יעלה ראשון, או שמא אין בזה ענין, וכל הקודם זוכה?

תשובה. איתא בסנהדרין דף ח ע"א 'כקטן כגדול תשמעון' אמר ריש לקיש, שיהא חביב עליך דין של פרוטה, כדין של מאה מנה. למאי הלכתא, אילימא לעיוני ביה ולמפסקיה, פשיטא, אלא לאקדומיה, וכך נפסק בשו"ע (חו"מ סימן טו ס"א) צריך הדיין שיקדים לדון הדין שבא לפניו תחילה. וכתב הסמ"ע (סק"א) ונראה דלא בביאה לבית הדין תחילה תליא מילתא, אלא משעה שהעמיד עצמו לפני הדיין, והדיין הכין את עצמו לשמוע טענתו, זהו נקרא בא לפניו תחילה, והוא קודם להבא מאוחר ממנו לפני הדיין. והוסיף הסמ"ע (סק"ה) שמשמעות הפסוק 'כקטן כגדול תשמעון', דוקא לאחר שפתחו בדין של הקטן, והתחילו לשמוע טענותיהן, תו אין לדחותן בשביל דין הגדול. ומ"מ חז"ל אסמכוה אהאי קרא דכקטן כגדול תשמעון, אפילו עדיין לא פתחו ליה בדינא דהמוקדם, אלא בא לפני הדיין תחילה, אסור לדחותו ולדון המאוחר לו, ומשום הכא נקטו הגמרא והפוסקים לשון בא לפניו תחילה.

נמצא שלדברי הסמ"ע, אם נעמדו בעלי הדין בתור לפני פתח בית הדין, זה ראשון וזה שני, ואחר כך בא הדיין, וראה לפניו את כולם בבת אחת, אין הוא חייב לדון תחילה, את זה שנעמד ראשון לפני פתח בית הדין. ומה שאמרה התורה 'כקטן כגדול תשמעון', הלכה זו נאמרה רק כאשר הדיין הכין עצמו לשמוע טענתו של זה, שאסור לו להקדים דינו של הגדול הבא אחריו. ומדברי סופרים אסור גם להקדים את הבא אחרון לפני הדיין, לפני

זה שבא ראשון לפני הדיין, אף על פי שלא שמע עדיין טענותיו. אך העמידה בתור לפני פתח בית הדין, טרם בוא הדיין, אינה מקנה לעומד ראשון בתור, שום זכות להתקבל ראשון.

והדבר צריך ביאור, מדוע לא יזכה העומד ראשון בזכות עדיפות לדין ראשון, מכח מה שהצדק והיושר מחייבים כך, שהבא ראשון יהיה ראשון. כמו שמבואר לעיל בשם המאירי, והאור ישראל.

ונראה שיש כאן שני דינים, מה שכתוב בפסוק דין מיוחד כקטן כגדול תשמעון, להקדים דין הקודם שכבר התחיל בו, היינו דין תורה ולא מצד היושר והצדק, ודין זה מוטל על הדיינים, אך יש גם עוד דין בין הבעלי דינים, מכח הצדק והיושר, וגם הדיין חייב לנהוג על פי זה, שמי שבא ראשון יכנס ראשון, והנפקא מינה בין שני הדינים, שאם הולכים רק אחר הצדק והיושר, צריך לדון כל מקרה לגופו, שלפעמים הצדק והיושר מחייב לקבל את הבא שני, כגון שהוא אינו חש בטוב כל כך, או שלטובת הדיין שהוא יתקבל ראשון, כגון שיש לו לשלם שכר בטלה, ולשני אין, כמבואר בערך שי (סימן י), או שלבאים אח"כ יש עינוי הדין גדול, שכל רכושם תלויה על כף מאזנים והם לחוצים בצורה בלתי רגילה, ועל זה באה התורה ואמרה, 'כקטן כגדול תשמעון', שיש כאן ציווי מיוחד, שלאחר שהדיין התחיל לדון, או שכבר עמדו לפניו, לקבלו ראשון, ולא משום הצדק והיושר, ולכן אף במקום שהצדק והיושר לקבל את השני, אסור לקבלם, מכח ציווי התורה.

ולפי זה נראה שמדין הצדק והיושר, כל מי שהגיע ראשון לתחנה, צריך להרשות לו להעלות ראשון לאוטובוס, אך כיון שכל הדין הוא מדין צדק ויושר, אם יש אדם שממהר מאד, ויש לו סיבה מוצדקת שלא יוכל להמתין לאוטובוס השני, או שהוא זקן וחולה שאינו יכול להמתין, יש להקדימו, אך אם כולם שווים, יש להקדים את מי שבא ראשון.

ז.

מרפאה הנפתחת בבוקר, ואנשים ממתנים שעות בחוץ האם יש להקדימם

שאלה. מעשה ברופא גדול שהגיע מחו"ל ומקבל אנשים, והודיעו שהמרפאה תפתח בשעה שמונה, ואז הוא יתחיל לקבל אנשים, ואנשים הגיעו מארבע לפנות בוקר, והמתינו שעות בחוץ, כדי להתקבל אצלו, האם מי שהגיע ראשון יתקבל ראשון, או שמא התור מתחיל מעת פתיחת המרפאה, וכל מי שעמדו שם בעת פתיחת המרפאה, כולם שווים בתור?

תשובה. לכאורה יתכן שבסיפור זה, יש מקום שלא לקבל את הבאים ראשונים, כיון שהמרפאה נפתחת בשעה שמונה, ומי שבא קודם הזמן, אולי אין בזה צדק ויושר להקדימם, וכי מי שיבא מאתמול, ויקח שק שינה וישן שם, ואחר אין לו אפשרות לעשות כן, האם יש מקום להקדימו.

ומ"מ יתכן שמי שמוסר עצמו על הדבר, ורואים שהוא מוכן להמתין שעות על גבי שעות, זה סימן שזה דחוף לו יותר מלאחרים, ויש מקום להקדימו, ומ"מ נראה שהכל לפי ראות האנשים, שאם הגיע כמה שעות, שאנשים אומרים שלהתחיל לעמוד אז בתור, הוא דבר סביר, מהצדק והיושר להקדימו.

ח.

האם יש ענין להקדים בתור את מי שיש לו רק מוצר אחד

שאלה. לפעמים עומדים אנשים בתור, בצרכניה או בבית מרקחת ויש להם רשימה של מוצרים שהם צריכים לעשות עליהם חשבון, ובא אחד ומבקש יש לי רק מוצר אחד, ואני אגמור את החשבון שלי במהירות, ואתם יש לכם

לכל אחד הרבה מוצרים, וזה יקח הרבה זמן, מצד שני, גם הדקה הזאת לוקחת זמן, ואם יבואו הרבה אנשים עם מוצר אחד, הם יצטרכו להמתין עוד כמה דקות יקרות, מה הצדק והיושר, האם להרשות לו לעקוף את התור או לא?

תשובה. כתב הרדב"ז (פ"כ מהלכות סנהדרין ה"י) על הא דאמרינן שיש להקדים דין שבא לפניו ראשון, מסתברא לי שאם הדין של פרוטה צריך עיון ומתון, ואותו של מאה מנה פשוט הוא מאד, פסיק ושרי ליה, שאין ראוי לענות אותו מפני מתון של זה.

וא"כ מסתבר שגם בעניננו אם יש תור של אנשים שצריכים הרבה דברים, ומגיע אדם שצריך רק דבר אחד, שיש ענין להקדימו, ואין ראוי לענות אותו, להמתין עד שכולם יגמרו לקנות ולשלם את מצרכיהם. אך יש לדון כל מקרה לגופו, שלפעמים גם מוצר אחד, לוקח הרבה יותר זמן, מאשר הרבה מוצרים כגון שצריך לתת לו עודף, או שהרוקח צריך להכין את התרופה.

